

Ιστορία Ε΄ Δημοτικού

Στα Βυζαντινά Χρόνια

Τόμος 2ος

Κεφάλαια 17 – 30

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	<p>Στέφανος Γλεντής <i>Εκπαιδευτικός Π. Ε.</i> Ελευθέριος Μαραγκουδάκης <i>Εκπαιδευτικός Π. Ε.</i> Νίκος Νικολόπουλος <i>Επίτ. Σχολικός Σύμβουλος</i> <i>Π. Ε.</i> Μαρία Νικολοπούλου <i>Εκπαιδευτικός Δ. Ε.</i></p>
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	<p>Απόστολος Παπαϊωάννου <i>Αναπλ. Καθηγητής</i> <i>Πανεπιστημίου Ιωαννίνων</i> Αντώνιος Παυλίδης <i>Σχολικός Σύμβουλος Π. Ε.</i> Μαρία Παναγιωτοπούλου <i>Εκπαιδευτικός Π. Ε.</i></p>
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ- ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ	<p>Φώτιος Τσίτσος <i>Σκιτσογράφος -</i> <i>Εικονογράφος</i></p>
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	<p>Γεωργία Ρογάρη <i>Φιλολόγος</i></p>
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	<p>Γιάννης Παπααρηγορίου <i>Σύμβουλος Π. Ι.</i></p>
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟ	<p>Γιάννης Παπααρηγορίου <i>Σύμβουλος Π. Ι.</i></p>
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	<p>Τέτα (ή Σεβαστιανή) Μακρή <i>Εικαστικός Καλλιτέχνης</i> “ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ – MULTIMEDIA A.E.”</p>

**Γ΄ Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία
Πράξεων 2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»**

**ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ *Πρόεδρος του
Παιδαγωγ. Ινστιτούτου***

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και
παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με
βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Δημοτικό και το
Νηπιαγωγείο»**

**Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Τύπας
*Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδ. Ινστιτ.***

**Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου
Γεώργιος Οικονόμου
*Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδ. Ινστιτ.***

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ
Ομάδα Εργασίας, Αποφ. 16158/6-11-06
*και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ***

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Στέφανος Γλεντής   Ελευθέριος Μαραγκουδάκης
Νίκος Νικολόπουλος   Μαρία Νικολοπούλου**

Ιστορία Ε' Δημοτικού

Στα Βυζαντινά Χρόνια

Τόμος 2ος

Κεφάλαια 17 – 30

Δ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

Ο Διογενής Ακρίτας
(ξυλογραφία του Σπύρου Βασιλείου)

17. Οι γείτονες των Βυζαντινών

Γύρω από τα σύνορα του Βυζαντίου κατοικούν πολλοί λαοί. Οι γειτονικοί αυτοί λαοί γνωρίζουν το Βυζάντιο και προσπαθούν να το κατακτήσουν. Οι Βυζαντινοί οργανώνονται και τους αντιμετωπίζουν.

Γύρω από τα σύνορα του Βυζαντίου υπήρχαν πολλοί λαοί. Κάποιοι ζούσαν εκεί από παλιότερα χρόνια και άλλοι εμφανίζονταν για πρώτη φορά, κατά τις μετακινήσεις τους. Οι Βυζαντινοί επικοινωνούσαν μαζί τους και προσπαθούσαν να διατηρούν καλές σχέσεις. Αυτοί όμως συχνά δημιουργούσαν προβλήματα στην αυτοκρατορία. Έκαναν επιδρομές, λεηλατούσαν και κατέστρεφαν τις καλλιέργειες, καταλάμβαναν τις ακρινές επαρχίες της αυτοκρατορίας και αιχμαλώτιζαν τους κατοίκους τους. Έκλειναν ακόμη τα στενά περάσματα των δρόμων της στεριάς και της θάλασσας και δυσκόλευαν τον ανεφοδιασμό της πρωτεύουσας με σιτάρι, πρώτες ύλες και άλλα αγαθά.

Όλοι αυτοί οι λαοί γνώριζαν την Κωνσταντινούπολη, θαύμαζαν τη ζωή και τον πλούτο της και ονειρεύονταν να την κατακτήσουν κάποτε.

Πολλές φορές μάλιστα, στα χρόνια ανάμεσα στον 7ο και τον 11ο αιώνα, παραβίαζαν τα σύνορα, έφταναν με στρατό και στόλο έξω από τα τείχη της και την πολιορκούσαν από στεριά και θάλασσα. Οι Βυζαντινοί όμως, οχύρωναν την πόλη τους, αντιστέκονταν γενναία και κατάφερναν να τους αντιμετωπίζουν, με πολεμικά, οικονομικά και διπλωματικά μέσα.

1. Οι «Πύλες της Κιλικίας».
Στενό πέρασμα στη
Μικρά Ασία.

2. Το Βυζάντιο και οι γειτονικοί λαοί

- Ποια προβλήματα δημιουργούσαν οι γειτονικοί λαοί στο Βυζάντιο;
- Με ποιους τρόπους αντιμετώπιζαν οι Βυζάντινοι τους γείτονες τους;

3. Λίγα λόγια για τους γείτονες του Βυζαντίου

α. Οι Σλάβοι

Οι Σλάβοι ήταν γνωστοί στους Βυζαντινούς από τον 4ο αιώνα. Κατοικούσαν πάνω από το Δούναβη, ανάμεσα στους ποταμούς Δνείπερο και Βιστούλα. Ασχολούνταν με τη γεωργία και ήταν ικανοί τεχνίτες ξυλουργοί. Ιδιαίτερη επίδοση είχαν στην κατασκευή μονόξυλων και άλλων πλωτών μέσων.

Η μετακίνηση των Αβάρων στην ίδια περιοχή ανάμειξε τους δύο λαούς και τους έφερε σε κάποιες προστριβές μεταξύ τους. Μετά την οριστική εγκατάσταση των Αβάρων εκεί, πολλοί Σλάβοι, πιεζόμενοι, πέρασαν το Δούναβη και, ως ασύνταχτες ομάδες, εγκαταστάθηκαν νοτιότερα στα βυζαντινά εδάφη. Άλλοι από αυτούς όμως, συνεργαζόμενοι με τους Αβάρους, έκαναν επιδρομές στις ίδιες περιοχές φτάνοντας ως τη Θεσσαλονίκη.

β. Οι Άβαροι

Οι Άβαροι ήταν λαός συγγενικός των Ούννων. Ήρθαν από τη μακρινή Μογγολία και αρχικά έμειναν στην περιοχή του Καυκάσου. Αργότερα, χρησιμοποιώντας και πλωτά μέσα, μετακινήθηκαν δυτικότερο και εγκαταστάθηκαν βορείως του Δούναβη, στις περιοχές που κατοικούσαν Σλάβοι. Εκεί δημιούργησαν κράτος μεγάλο και δυνατό και ήταν σε συνεχείς προστριβές με τους γείτονες τους.

Στο τέλος του 6ου αιώνα Άβαροι και Σλάβοι πέρασαν το Δούναβη και κατέκλυσαν τις βόρειες επαρχίες του Βυζαντίου. Κατέβηκαν στη Θράκη και τη Μακεδονία και λεηλάτησαν τη Φιλιππούπολη, την Ανδριανούπολη και τη Θεσσαλονίκη. Οι Βυζαντινοί στο διάστημα αυτό είχαν παρόμοια προβλήματα στα

ανατολικά σύνορα με τους Πέρσες. Γι' αυτό προσπάθησαν να τους αντιμετωπίσουν με στρατό, με χρήματα και με συνθήκες ειρήνης, τις οποίες όμως συχνά οι επιδρομείς παραβίαζαν.

γ. Οι Βούλγαροι

Οι Βούλγαροι ήταν λαός ασιατικής καταγωγής. Στο χώρο της Ευρώπης εμφανίστηκαν στα τέλη του 5ου αιώνα και αρχικά εγκαταστάθηκαν στη βορειοανατολική περιοχή του Εύξεινου Πόντου. Από εκεί μετακινήθηκαν νοτιότερα και κατέλαβαν την περιοχή πάνω από τις εκβολές του Δούναβη, που ήταν το βόρειο σύνορο της αυτοκρατορίας. Έχοντας το χώρο αυτό ως ορμητήριο, στα μέσα του 7ου αιώνα, πέρασαν τον ποταμό και λεηλατώντας τις βυζαντινές επαρχίες, εγκαταστάθηκαν στην περιοχή που ορίζεται από το Δούναβη, την οροσειρά του Αίμου και τον Εύξεινο Πόντο. Οι Βυζαντινοί δεν κατάφεραν να τους εμποδίσουν. Γι' αυτό υπέγραψαν συνθήκη ειρήνης μαζί τους, που τους επέτρεπε να μένουν μόνιμα στα εδάφη της αυτοκρατορίας, με την υποχρέωση να εμποδίζουν άλλους λαούς να κάνουν το ίδιο.

δ. Οι Άραβες και ο Μωάμεθ

Οι Άραβες, ως τα μέσα του 7ου μ.Χ., αιώνα, ζούσαν στην άγονη αραβική χερσόνησο, χωρισμένοι σε ομάδες και φυλές. Οι περισσότεροι απ' αυτούς ήταν νομάδες, που αναζητούσαν καλύτερη ζωή και νερό, μετακινούμενοι από περιοχή σε περιοχή στις παρυφές της ερήμου. Άλλοι ήταν έμποροι και καμηλιέρηδες, που μετέφεραν με καραβάνια ταξιδιώτες και εμπορεύματα στις γειτονικές χώρες.

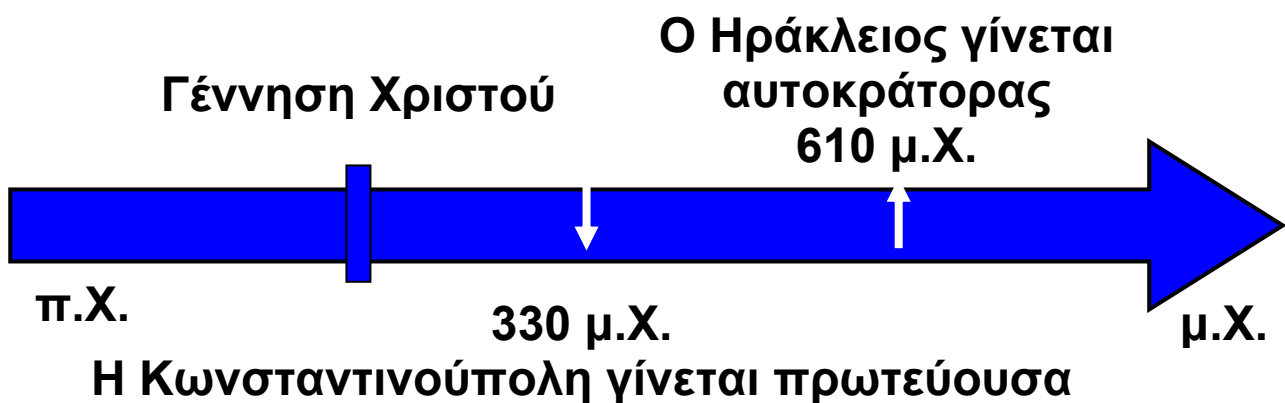
Οι Άραβες έμποροι γνώρισαν στα ταξίδια τους τις θρησκείες και τους πολιτισμούς των γειτονικών λαών. Ένιωθαν θαυμασμό και γοητεία γι' αυτούς, αλλά

στέκονταν διστακτικοί απέναντι τους. Το μικτό αυτό συναίσθημα των συμπατριωτών του εκμεταλλεύτηκε και αξιοποίησε ο Μωάμεθ, ένας έξυπνος και τολμηρός έμπορος-αρχηγός караβανιών. Ο Μωάμεθ πήρε στοιχεία πίστης από τις μονοθεϊστικές θρησκείες, το χριστιανισμό και τον ιουδαϊσμό, και λατρείας από την περσική και την αραβική παράδοση κι έφτιαξε μια νέα θρησκεία, τον ισλαμισμό. Οι αρχές και οι ιδέες του Ισλάμ καταγράφηκαν στο ιερό βιβλίο των Μουσουλμάνων, το Κοράνιο.

Η θρησκεία αυτή έγινε δεσμός ενότητας όλων των αραβικών φυλών και τις βοήθησε να οργανωθούν ένα έθνος, το αραβικό.

18. Πέρσες και Άβαροι συμμαχούν εναντίον του Βυζαντίου

Ο Ηράκλειος εκστρατεύει κατά των Περσών. Οι Άβαροι συνεννοούνται με τους Πέρσες και πολιορκούν από κοινού την Κωνσταντινούπολη, στο διάστημα που ο αυτοκράτορας βρίσκεται πολύ μακριά και του είναι αδύνατο να την υπερασπιστεί.

Στις αρχές του 7ου αιώνα(1) αυτοκράτορας στο Βυζάντιο έγινε ο Ηράκλειος, Έξαρχος(2) της Καρχηδόνας, ως τότε. Βρήκε όμως την αυτοκρατορία σε «δεινή» κατάσταση. Καθώς γράφει ο ιστορικός Θεοφάνης:

«ο βασιλιάς Ηράκλειος βρήκε το βυζαντινό κράτος παραλυμένον. Την Ευρώπην ερήμωσαν οι Άβαροι και την Ασίαν όλην κατέστρεψαν οι Πέρσες. Τις πόλεις αιχμαλώτισαν και το στρατό των Ρωμαίων(3) κατέστρεψαν στους πολέμους».

Το χειρότερο όμως γι' αυτόν ήταν ότι τα ταμεία του κράτους ήταν άδεια και χωρίς χρήματα δεν μπορούσε να οργανώσει τον παραμελημένο στρατό και στόλο.

(1). Ο Ηράκλειος ανέβηκε στο θρόνο το 610 μ.Χ.

(2). Έξαρχος: διοικητής (της Καρχηδόνας και της βόρειας Αφρικής).

(3). Ρωμαίων: οι Βυζαντινοί εξακολουθούσαν να ονομάζουν τους εαυτούς τους Ρωμαίους.

Προσπάθησε να κλείσει ειρήνη με έναν από τους δύο αντιπάλους. Οι Πέρσες όμως δε δέχονταν συζήτηση και οι Άβαροι ζητούσαν υπερβολικά ανταλλάγματα. Στις δύσκολες αυτές ώρες κοντά στον αυτοκράτορα στάθηκε ο Πατριάρχης Σέργιος ο οποίος, σύμφωνα με το Θεοφάνη:

«έδωσε τα χρήματα της εκκλησίας ως δάνειο στο κράτος. Πήρε τα πολυκάντηλα και τα άλλα χρυσά σκεύη από τη Μεγάλη Εκκλησία, τα έδωσε στον αυτοκράτορα κι αυτός τα έκοψε νομίσματα».

Εμπυχωμένος τώρα ο Ηράκλειος, κι έχοντας τα οικονομικά μέσα, οργάνωσε το στρατό και το στόλο, επισκεύασε τα τείχη και συγκέντρωσε εφόδια και τροφές για τους κατοίκους της Πόλης. Μοίρασε γη στους στρατιώτες των συνόρων, με την υποχρέωση να την καλλιεργούν και να την υπερασπίζονται. Ακόμη, έκλεισε ειρήνη με το Χαγάνο, τον αρχηγό των Αβάρων, προσφέροντας του τα χρήματα που ζητούσε.

Έτσι, χωρίς την απειλή των Αβάρων τώρα, στράφηκε κατά των Περσών που, στο διάστημα αυτό, με βασιλιά το Χοσρόη είχαν κατακτήσει τη Συρία, την Παλαιστίνη και την Αίγυπτο. Αιχμαλώτισαν τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων και μετέφεραν τον Τίμιο Σταυρό στην πρωτεύουσά τους Κτησιφώντα.

Ο Ηράκλειος, οδηγώντας ο ίδιος το στρατό του, εκστράτευσε δυο φορές κατά των Περσών. Την πρώτη διέσχισε τη Μικρά Ασία και, χωρίς να πολεμήσει τους Πέρσες που βρίσκονταν εκεί, βάδισε κατά της Περσίας. Ήθελε, καθώς έλεγε, να χτυπήσει τον εχθρό στην καρδιά της δικής του χώρας. Τη φύλαξη της Πόλης, όσο θα έλειπε, ανέθεσε στον Πατριάρχη Σέργιο και στο μάγιστρο(1) Βώνο. Το σχέδιό του πέτυχε. Οι Πέρσες αναγκάστηκαν να αποσυρθούν από τη Μικρά Ασία και να επιστρέψουν στην Περσία.

Κατά τη δεύτερη εκστρατεία (626 μ.Χ.) όμως, οι Πέρσες τον αιφνιδίασαν. Ενώ εκείνος βρισκόταν στην Περσία, αυτοί συνεννοήθηκαν με τους Αβάρους και από κοινού πολιορκήσαν την Κωνσταντινούπολη από στεριά και θάλασσα.

**1. Πέρσες και
Άβαροι πολιορκούν
την
Κωνσταντινούπολη.**

Ο Ηράκλειος ήταν αδύνατο να επιστρέψει, τόσο μακριά που βρισκόταν. Ο Πατριάρχης Σέργιος και ο μάγιστρος Βώνος προσέφεραν περισσότερα χρήματα στους Αβάρους, για να τηρήσουν τη συνθήκη ειρήνης και να λύσουν την πολιορκία. Οι Άβαροι όμως αρνήθηκαν και παρήγγειλαν στους άρχοντες της Πόλης:

«Παραδώστε μας την πόλη, γιατί δεν έχετε καμιά ελπίδα να σωθείτε, εκτός αν γίνετε ψάρια και διαφύγετε κολυμπώντας ή πουλιά και πετάξετε στον ουρανό».

Η προκλητική αυτή απάντηση, αντί να φοβίσει, εξόργισε τους Βυζαντινούς. Χωρίς δισταγμό και με κάθε μέσο υπερασπίστηκαν την πόλη τους. Πολεμώντας γενναία απέκρουσαν τις επιθέσεις στη στεριά και βύθισαν με τους δρόμωνές τους τα μονόξυλα των Αβάρων στη θάλασσα. Οι Πέρσες, βλέποντας αυτή την εξέλιξη, έλυσαν την πολιορκία και αναχώρησαν γρήγορα για τη χώρα τους.

Η Πόλη σώθηκε. Οι κάτοικοί της απέδωσαν τη σωτηρία της στην Παναγία και όρθιοι, όλη τη νύχτα, έψαλαν προς τιμή της τον Ακάθιστο Ύμνο.

---

(1). μάγιστρος: πρωθυπουργός.

Η είδηση της νίκης έφτασε και στον αυτοκράτορα. Ο στρατός του, ενθαρρυμένος τώρα, νίκησε τους Πέρσες σε αλληπάλληλες μάχες. Ελευθέρωσε τις υποδουλωμένες περιοχές, ξαναπήρε τον Τίμιο Σταυρό και τους ανάγκασε να υπογράψουν ειρήνη και να επανέλθουν στα αρχικά τους σύνορα. Ο Ηράκλειος γύρισε θριαμβευτής στην Κωνσταντινούπολη.

- Πώς η εκκλησία βοήθησε το Βυζαντινό κράτος να ξεπεράσει τα οικονομικά του προβλήματα;
- Οι Άβαροι παρασπόνδησαν(2), συνεργάστηκαν με τους Πέρσες και επιτέθηκαν από κοινού στο Βυζάντιο. Πώς κρίνετε τις ενέργειές τους;

2. Χάρτης εκστρατείας του Ηράκλειου και των κινήσεων των εχθρών.

Με πράσινο χρώμα εμφανίζονται οι κινήσεις των Αβάρων, με κόκκινο των Περσών και με μαύρο του Ηρακλείου.

(2). παρασπονδώ: παραβαίνω τις συνθήκες, αθετώ τις συμφωνίες.

4. Ο θρύλος του Ηράκλειου

«Η φήμη του Ηράκλειου (ως άξιου αυτοκράτορα και στρατηγού) επισκίασε τη φήμη του Ιουστινιανού, ακόμα και του Κωνσταντίνου. Ο θρύλος του επέζησε για πολύ ανάμεσα στους πληθυσμούς των περιοχών που γνώρισαν τα κατορθώματα του.»

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.*

5. Οι Άβαροι

Οι Άβαροι πρωτοφάνηκαν στο Βυζάντιο στα χρόνια του Ιουστινιανού. Το 558 συγκεκριμένα, οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης προσέτρεξαν να δουν έθνος παράδοξο, του οποίου αντιπροσωπεία είχε φτάσει στην πρωτεύουσα. Είχαν πολύ μακριά μαλλιά δεμένα πλεξούδες, η δε λοιπή φορεσιά τους ήταν όμοια με των άλλων Ούννων. Ήταν Άβαροι πρεσβευτές και έφερναν στον αυτοκράτορα προτάσεις συμμαχίας. Ο Ιουστινιανός δέχτηκε τις ειρηνικές προτάσεις τους, αρνήθηκε όμως να τους παραχωρήσει εδάφη για να εγκατασταθούν εντός των συνόρων, όπως του ζητούσαν.

Θεοφάνης (βυζαντινός ιστορικός).

6. Οι Πέρσες

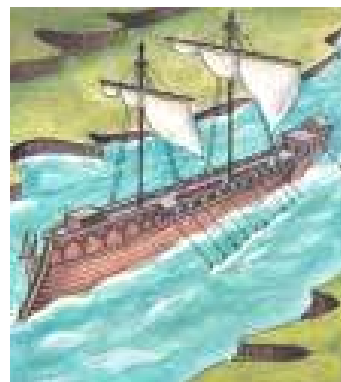
Οι Πέρσες μάς είναι γνωστοί από τα αρχαία χρόνια, από τους πολέμους που είχαν με τους Έλληνες στο Μαραθώνα, τις Θερμοπύλες και τη Σαλαμίνα. Μετά τις ήττες τους εκεί και τη συντριβή τους από το Μεγαλέξανδρο στη δική τους χώρα, το κράτος τους διαλύθηκε και οι ίδιοι δεν ενόχλησαν ξανά τους Έλληνες.

Ύστερα από την υποταγή της Ελλάδας στους Ρωμαίους, όμως, οι Πέρσες ανασυντάχθηκαν. Οργάνωσαν το κράτος τους και προσπάθησαν να ξαναφτιάξουν την παλιά τους αυτοκρατορία. Τα σχέδιά τους αυτά του οδήγησαν σε σκληρές διαμάχες με τους Βυζαντινούς, που κράτησαν διακόσια περίπου χρόνια (5ο έως 7ο αιώνα), ώσπου το κράτος τους διαλύθηκε οριστικά από τους Άραβες.

7. Οι βυζαντινοί δρόμωνες

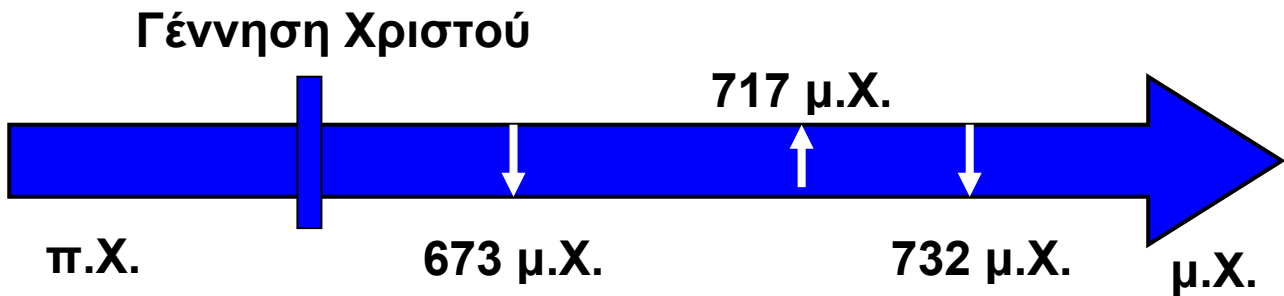
«Οι δρόμωνες ήταν μεγάλα πολεμικά πλοία με δυο συνήθως πανιά, διακόσιους περίπου κωπηλάτες κι άλλους τόσους μαχητές. Στις ειρηνικές περιόδους, πολλοί δρόμωνες με μικρές τροποποιήσεις, μετατρέπονταν σε εμπορικά πλοία και υπηρετούσαν το εμπόριο της Μεσογείου και του Πόντου, το οποίο για πολλούς αιώνες ήταν στα χέρια των Βυζαντινών».

Εγκυκλοπαιδικό λεξικό Ηλίου

19. Οι Βυζαντινοί και οι Άραβες

Οι Άραβες προσπαθούν να καταλάβουν εδάφη της Μικράς Ασίας και να εγκατασταθούν στην Ευρώπη. Συναντούν την αντίσταση των Βυζαντινών και αλλάζοντας πορεία περνούν από τη βόρεια Αφρική στην Ισπανία.

Οι μακροχρόνιοι πόλεμοι ανάμεσα στους Πέρσες και τους Βυζαντινούς εξάντλησαν και τα δυο κράτη. Το γεγονός αυτό εκμεταλλεύτηκαν οι Άραβες. Μέσα σε λίγα χρόνια επεκτάθηκαν από την άγονη Αραβία και κατέλαβαν πολλές περσικές και βυζαντινές περιοχές. Έκαναν πρωτεύουσα τους τη Δαμασκό της Συρίας κι έγιναν διαρκής κίνδυνος για το Βυζάντιο.

Με στόλο, κατέλαβαν την Κύπρο, τη Ρόδο και άλλα νησιά του Αιγαίου ανοίγοντας θαλάσσιο δρόμο για την Κωνσταντινούπολη. Η Κατάκτησή της, άλλωστε, ήταν ο μόνιμος σκοπός τους. Με πολύ στρατό και στόλο προσπάθησαν να καταλάβουν τη βασιλεύουσα η οποία δύο φορές(1) βρέθηκε ζωσμένη από στεριά και θάλασσα.

Ο αυτοκράτορας Λέων Γ΄ ο Ίσαυρος και οι πολιορκημένοι Βυζαντινοί πέρασαν δύσκολες ώρες και αντιστάθηκαν γενναία. Τη νίκη όμως τους έδωσε το «υγρό πυρ», το οποίο αποδείχθηκε ανίκητο όπλο στα χέρια τους. Μ' αυτό έκαψαν μεγάλο μέρος από το στόλο των

---

(1). Η πρώτη έγινε το 673 μ.Χ. και κράτησε πέντε χρόνια. Η δεύτερη έγινε το 717 μ.Χ.

1. Χάρτης που απεικονίζει τις κινήσεις των Αράβων και τις περιοχές που αυτοί κατέλαβαν στην Ασία, την Αφρική και την Ευρώπη.

2. Με το «υγρό πυρ» νίκησαν τους Άραβες οι Βυζαντινοί.

Αράβων, τους ανάγκασαν να λύσουν την πολιορκία και να επιστρέψουν νικημένοι στα εδάφη τους.

Παρά την αποτυχία τους αυτή όμως, οι Άραβες δεν απογοητεύτηκαν. Στράφηκαν δυτικά, κατέλαβαν την Αίγυπτο, την Καρχηδόνα και, σχεδόν χωρίς αντίσταση, στις αρχές του 8ου αιώνα, πέρασαν στην Ισπανία. Από εκεί, αφού οργανώθηκαν καλύτερα, διάβηκαν τα Πυρηναία(1) και προσπάθησαν να περάσουν στην Ευρώπη από το δρόμο της Δύσης. Οι συνασπισμένοι Φράγκοι όμως, με αρχηγό τον Κάρολο Μαρτέλο, τους νίκησαν στο Πουατιέ της Γαλλίας και τους ανάγκασαν να επιστρέψουν στην Ισπανία (732 μ.Χ).

Μετά τις ήττες αυτές, στην Κωνσταντινούπολη και στο Πουατιέ, οι δρόμοι των Αράβων προς την Ευρώπη έκλεισαν οριστικά.

Αναπαράσταση βυζαντινής βαλλίστρας υγρού πυρός (Μουσείο Τεχνολογίας, Θεσσαλονίκη)

- Με ποιες μάχες τα ευρωπαϊκά κράτη αντιμετώπισαν τις επιθέσεις των Αράβων;
- Με ποιο όπλο οι Βυζαντινοί αντιμετώπισαν τους Άραβες; Ήταν σημαντικός ο ρόλος του στην έκβαση των πολέμων;

---

(1). Πυρηναία: Οροσειρά ανάμεσα στην Ισπανία και τη Γαλλία.

4. Υγρό πυρ

«Το υγρό πυρ ήταν εφεύρεση του Σύρου μηχανικού Καλλίνικου. Η παρασκευή του ήταν κρατικό μυστικό κι ακόμη δεν ξέρουμε ακριβώς από τι και πώς φτιαχνόταν. Φαίνεται πως ήταν ένα εύφλεκτο μίγμα από θειάφι, πίσσα, νίτρο, φώσφορο κ.ά. Όταν αναφλεγόταν δεν έσβηνε ούτε στο νερό. Το εξακόντιζαν με μακριούς σωλήνες, τα σιφώνια, ή το πετούσαν, μέσα σε πήλινα δοχεία, με βαλλίστρες και καταπέλτες από τα πολεμικά πλοία, τους δρόμωνες.

Για πολλούς αιώνες το «ελληνικό πυρ», όπως αλλιώς το έλεγαν, ήταν ακαταμάχητο όπλο στα χέρια των Βυζαντινών. Η παντοδυναμία του κράτησε ως τον 12ο αιώνα, που ανακαλύφτηκε η πυρίτιδα και τα πυροβόλα όπλα».

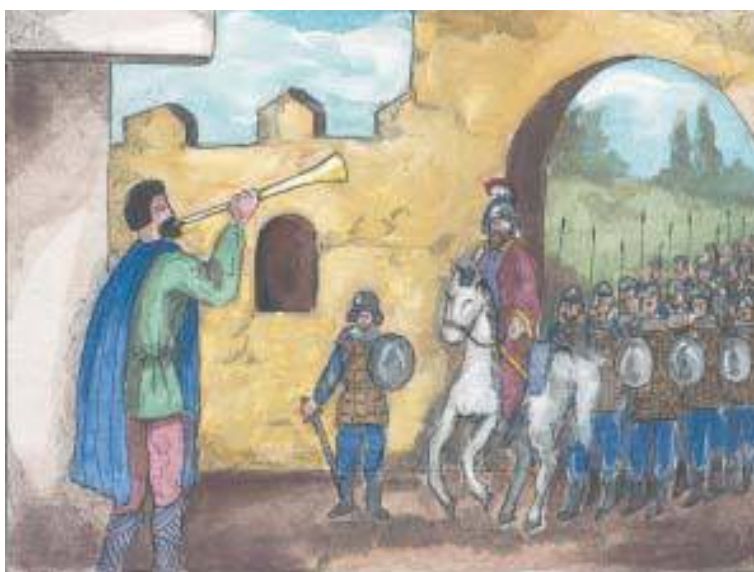

4.α. Βυζαντινοί εξακοντίζουν «υγρό πυρ» κατά εχθρικού πλοίου.

Μικρογραφία από βυζαντινό χειρόγραφο (Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη).

5. Η Κρήτη στα χέρια των Σαρακηνών

Οι Άραβες που εγκαταστάθηκαν στην Ισπανία για πολλά χρόνια επιδόθηκαν σε έργα ειρήνης. Τον 9ο αιώνα όμως, μια μεγάλη ομάδα απ' αυτούς, γνωστοί ως Σαρακηνοί, κυριάρχησαν στη Μεσόγειο ως πειρατές. Σε μια από τις επιδρομές αυτές επιτέθηκαν στην Κρήτη και, παρά την αντίσταση των κατοίκων της, την κατέλαβαν και την έκαναν ορμητήριο των πειρατικών επιδρομών τους. Η Κρήτη έμεινε υπόδουλη εκατό περίπου χρόνια, ώσπου ο στρατηγός Νικηφόρος Φωκάς πολεμώντας σκληρά εναντίον των Σαρακηνών απελευθέρωσε το νησί και απάλλαξε τη Μεσόγειο από την πειρατεία.

5.α. Ο Νικηφόρος Φωκάς επιστρέφει θριαμβευτής στην Κωνσταντινούπολη μετά τις νίκες του κατά των Αράβων.

6. Η «άλλη πλευρά» των Αράβων

Οι Άραβες στις βυζαντινές περιοχές που κατέλαβαν, ήρθαν σε επαφή με τον ελληνικό πολιτισμό, που ανθούσε εκεί από τα χρόνια του Μεγαλέξανδρου. Στην Αντιόχεια, τη Δαμασκό και την Αλεξάνδρεια υπήρχαν σχολές, μουσεία, έργα τέχνης και πνευματική παράδοση, που έγιναν δικά τους. Οι Άραβες δέχτηκαν την επίδρασή τους, τα σεβάστηκαν και πήραν πολλά στοιχεία τους για το δικό τους πολιτισμό.

Το γειτόνεμά τους με το Βυζάντιο δεν ήταν διαρκής πόλεμος. Ανάμεσα τους υπήρξαν περίοδοι μακράς ειρήνης και συνεργασίας. Βυζαντινοί τεχνίτες διακόσμησαν αραβικούς ναούς και παλάτια. Βυζαντινοί έμποροι πήγαιναν σε αραβικές χώρες και Άραβες επισκέπτονται συχνά τις αγορές της Πόλης και της Τραπεζούντας.

Χριστιανοί μοναχοί στα μοναστήρια της Συρίας μετέφρασαν στα αραβικά έργα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, ιδιαίτερα του Αριστοτέλη και του Ιπποκράτη. Πολλά από αυτά τα έργα τα γνωρίζουμε σήμερα μόνο από τις αραβικές μεταφράσεις τους. Βυζαντινοί δάσκαλοι, ακόμη, δίδασκαν ελληνικά σε αραβικά σχολεία. Τα δύο κράτη τέλος αντάλλασσαν συχνά διπλωματικές αντιπροσωπείες, οι οποίες γίνονταν δεκτές με εντυπωσιακές τελετές στις αυλές της Κωνσταντινούπολης και της Βαγδάτης.

20. Η φύλαξη των ανατολικών συνόρων και οι Ακρίτες

Τα σύνορα της αυτοκρατορίας προστατεύονται από μόνιμους φρουρούς, τους Ακρίτες. Με τα κατορθώματα τους γίνονται αγαπητοί στο λαό, που τους κρατάει αθάνατους με τους θρύλους και τα τραγούδια του.

Τα σύνορα της αυτοκρατορίας ήταν απέραντα και η φύλαξη τους ήταν διαρκής φροντίδα για το Βυζαντινό κράτος. Ιδιαίτερα δύσκολη ήταν η προστασία των ανατολικών συνόρων. Αρχίζαν από τον Καύκασο και τον Εύξεινο Πόντο, κι ακολουθώντας τον Τίγρη και τον Ευφράτη ποταμό έφταναν ως τον Περσικό Κόλπο. Πέρα από τα σύνορα αυτά ζούσαν λαοί που, συχνά, έκαναν επιδρομές και λεηλατούσαν τις ανατολικές βυζαντινές περιοχές.

Για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα αυτό οι Βυζαντινοί, έβαλαν στις άκρες αυτές των συνόρων μόνιμους φρουρούς που τους ονόμαζαν Ακρίτες. Στους Ακρίτες έδιναν δωρεάν γη για καλλιέργεια(1), άλογα και πανοπλίες για τους πολέμους και τους απάλλασσαν από τους φόρους.

Οι Ακρίτες έγιναν ονομαστοί στα χρόνια που απειλούσαν το Βυζάντιο οι Άραβες (7ος -10ος αι.). Χιλιάδες παλικάρια, οργανωμένα σε μεγάλες ομάδες, φρουρούσαν τα περάσματα των συνόρων κι εμπόδιζαν τους εχθρούς να λεηλατούν τα μέρη εκείνα. Όταν δεν πολεμούσαν, γυμνάζονταν στο τρέξιμο και στο κοντάρι.

---

(1). Όσοι έπαιρναν στρατιωτόπι, αναλάμβαναν την υποχρέωση να το υπερασπίζονται τις ώρες των κινδύνων.

Βοηθούσαν ακόμη να οχυρωθούν οι ακριτικές πόλεις και να χτιστούν κάστρα και βίγλες(2) στα μέρη τα οποία φύλαγαν.

Ο λαός τους ένιωθε προστάτες του, τους αγαπούσε και τους θαύμαζε για την ανδρεία τους. Κι έτσι ανδρειωμένους τους εξύμνησε στα ακριτικά τραγούδια. Τα τραγούδια αυτά, που μιλούν για τη ζωή και τους αγώνες των ακριτών, σώθηκαν από γενιά σε γενιά, αγαπήθηκαν από το λαό μας κι έγιναν η αρχή των δημοτικών μας τραγουδιών.

Ο πιο ξακουστός από τους ακρίτες ήταν ο Βασίλειος Διγενής, που στο πρόσωπό του συγκέντρωνε τα χαρίσματα όλων των ακριτών και εξυμνήθηκε ξέχωρα στο έπος(3) «Βασίλειος Διγενής Ακρίτας».

Στην Κύπρο, στον Πόντο, στην Κρήτη και σ' όλη την Ελλάδα μιλούν και τραγουδούν, ακόμη και σήμερα, για «της γης τον ανδρειωμένο», που είναι απόγονος του Ηρακλή του Αχιλλέα και του Μεγαλέξανδρου, αλλά και πρόγονος του κλέφτη του 1821.

1. Οι Ακρίτες γυμνάζονταν για να είναι πάντα ετοιμοπόλεμοι.

---

(2). βίγλα: Μικρό ασφαλισμένο παρατηρητήριο, σε ψηλό μέρος.

(3). έπος: πολύστιχο ποίημα που μιλά για ηρωικά κατορθώματα.

- Γιατί οι Βυζαντινοί τοποθέτησαν μόνιμους φρουρούς στα σύνορα;
- Πώς περνούσαν οι Ακρίτες τον καιρό της ειρήνης;
- Γιατί αγαπήθηκαν τόσο πολύ και τραγουδήθηκαν από το λαό οι Ακρίτες;

2. Ο Διγενής στην Κύπρο και στην Κρήτη

«Στην Κύπρο και στην Κρήτη μολογούν πως ο Διγενής, εκτός από τη φύλαξη των συνόρων της Ανατολής είχε έγνοια και για τα δύο νησιά, την Κύπρο και την Κρήτη, που τα χρόνια εκείνα δέχονταν συχνά πυκνά τις επιθέσεις των Αράβων (Σαρακηνών).

Για να βρεθεί κοντά τους, λέει, τις ώρες που κινδύνευαν, πάταε γερά στην Ασία, στήριζε το δεξί του χέρι, στις κορυφές των κυπριακών βουνών και μ' ένα πήδημα βρισκόταν ορθός (στην κορυφή του Ψηλορείτη, γυροφέρνοντας τη ματιά του στα πέλαγα του νησιού, μην τ' απειλούν σαρακηνά καράβια. Θεριός, όμως, καθώς ήταν ο ίδιος και δυνατά καθώς ήταν τα σάλτα(4) του, άφησαν σημάδι της παλάμης του στο κυπριακό βουνό, τον Πενταδάχτυλο, και αχνάρι της πατημασιάς του στον Ψηλορείτη της Κρήτης που οι παλιοί το λεν ακόμη «η πατουχιά(5) του Διγενή!».

2.α. Ο Διγενής στην Κύπρο και στην Κρήτη

(4). σάλτο: δυνατό πήδημα.

(5). πατουχιά: πατημασιά.

3. Τα ακριτικά τραγούδια

Για το πέρασμα του Διγενή από την Κρήτη, μιλούν και τα ριζίτικα τραγούδια, που τραγουδιούνται ακόμη στο νησί και κρατούν ζωντανή τη μνήμη της παλικαριάς και του άδικου θανάτου του:

«Ο Διγενής ψυχομαχεί κι η γη τότε τρομάσσει.
Βροντά κι αστράφτει ο ουρανός και σειέται ο απάνω
κόσμος.

Κι ο κάτω κόσμος άνοιξε και τρίζουν τα θεμέλια
και η πλάκα τον ανατριχιά πώς θα τότε σκεπάσει,
πώς θα σκεπάσει τον αϊτό, της γης τον αντρειωμένο.

Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εχώρει,
τα όρη εδρασκελίζε, βουνών κορφές επήδα.
Στο γλάκιο(6) πιάνει ο νιος λαγό, στον πήδο πιάνει
αγρίμι,

την πέρδικα την πλουμιστή ξοπίσω την αφήνει.
Ζηλεύει ο Χάρος, με χωσιά(7) μακριά τότε βιγλίζει
κι ελάβωσέ του την καρδιά και την ψυχή του επήρε».

Συλλογή Στίλπωνος Κυριακίδου.

**3.α. Ο κρητικός
λυράρης Νίκος
Ξυλούρης τραγούδησε
με επιτυχία ακριτικά
τραγούδια της
πατρίδας του.**

(6). γλάκιο: τρέξιμο.

(7). χωσιά: ενέδρα, παγίδα, μπαμπεσιά.

4. Οι Ακρίτες τον καιρό της ειρήνης

Στους φρουρούς των συνόρων μοιράζονταν δημόσιες εκτάσεις γης, με την υποχρέωση να τις καλλιεργούν και να τις βελτιώνουν. Στη διπλή αυτή φροντίδα των ακριτών αναφέρεται και το παρακάτω ακριτικό τραγούδι, που τραγουδιέται μέχρι σήμερα από τους Έλληνες του Πόντου. Σύμφωνα μ' αυτό ο γενναίος Ακρίτας-πολεμιστής είναι τόσο άξιος γεωργός και επιδέξιος καλλιεργητής, που και τα πουλιά ακόμη τον θαυμάζουν και τον μακαρίζουν για το περιβόλι του:

«Ακρίτας κάστρον έχτισε κι ακρίτας περιβόλι,
σ' έναν τόπο ομαλό, σε καρπερό λιβάδι.

Όσα του κόσμου τα φυτά, κει φέρνει και φυτεύει
κι όσα του κόσμου τ' αμπελιά, κει φέρνει κι αμπελώνει
κι όσα του κόσμου τα νερά, κει φέρνει κι αυλακώνει
κι όσα του κόσμου τα πουλιά, κει πάνε και φωλεύουν.
Πάντα κελάηδαν κι έλεγαν: «Πάντα να ζεις Ακρίτα!»

Ποντιακό τραγούδι

5. Ο Ακρίτας
οργώνει το
στρατιωτόπι του
(Εικόνα από
βυζαντινή
μικρογραφία).

21. Το Βυζάντιο εκχριστιανίζει τους Σλάβους

Οι σλαβικές φυλές οργανώνονται σε κράτη. Επικοινωνούν με το Βυζάντιο και δέχονται απ' αυτό τη θρησκεία και τον πολιτισμό του.

Από τον 4ο έως τον 7ο αιώνα οι σχέσεις των Βυζαντινών με τους Σλάβους δεν ήταν καλές. Κύρια αιτία αυτής της έντασης ήταν οι επιθέσεις που έκαναν οι Σλάβοι, μαζί με άλλους λαούς, κατά των βυζαντινών περιοχών.

Από τις αρχές του 8ου αιώνα όμως οι σχέσεις αυτές βελτιώθηκαν. Πολλοί Σλάβοι εγκαταστάθηκαν στη νότια Βαλκανική και ενσωματώθηκαν στους βυζαντινούς πληθυσμούς και στον τρόπο ζωής τους. Κοντά τους γνώρισαν τη χριστιανική θρησκεία και πολλοί βαφτίστηκαν χριστιανοί. Σ' αυτούς συχνά οι Βυζαντινοί έδιναν γη για καλλιέργεια και τους χρησιμοποιούσαν ως μισθοφόρους στο στρατό ή ως τεχνίτες στα δημόσια έργα.

Δεν έγινε το ίδιο όμως με τους Σλάβους της βόρειας Βαλκανικής. Εκεί οι σλαβικές φυλές συνεργάστηκαν μεταξύ τους και οργάνωσαν δικά τους κράτη. Το διοικητικό σύστημά τους ήταν επηρεασμένο από το Βυζάντιο, με το οποίο επικοινωνούσαν και, για μεγάλες περιόδους, διατηρούσαν καλές σχέσεις.

Το 862 μ.Χ., ο Σλάβος ηγεμόνας της Μοραβίας Ρατισλάβος έστειλε πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη και ζήτησε από τους Βυζαντινούς να στείλουν ιεραποστόλους για να διδάξουν στο λαό του τη χριστιανική πίστη. Ο αυτοκράτορας Μιχαήλ ο Γ΄ αποδέχτηκε την πρόσκληση του Ρατισλάβου και ο πατριάρχης Φώτιος ανέθεσε τη σημαντική αυτή αποστολή σε δυο αδελφούς από τη Θεσσαλονίκη, τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο,

επίλεκτα στελέχη της εκκλησίας και της Πατριαρχικής Σχολής, οι οποίοι μιλούσαν τη σλαβική γλώσσα.

Οι δυο ιεραπόστολοι πήγαν με επιλεγμένους συνεργάτες τους στη Μοράβια και εργάστηκαν εκεί επί τρία χρόνια. Εκπαίδευσαν μαθητές και ιερείς, οργάνωσαν τη λειτουργία της εκκλησίας και κύρηξαν το χριστιανικό λόγο. Επειδή όμως η σλαβική γλώσσα δεν είχε δική της γραφή επινόησαν το σλαβικό αλφάβητο, που βάση του έχει το ελληνικό. Έτσι μετέφρασαν σε απλό και κατανοητό λόγο τα ιερά κείμενα και έθεσαν τις βάσεις της γραπτής σλαβικής γλώσσας. Το έργο που δημιούργησαν ήταν μεγάλο και σημαντικό:

1. Σλαβικό αλφάβητο.

- Εκχριστιάνισαν(1) τους Σλάβους και οργάνωσαν την εκκλησία τους.
- Συνέβαλαν στην ανάπτυξη φιλικών δεσμών ανάμεσα στους σλαβικούς λαούς και το Βυζάντιο. Οι δεσμοί αυτοί διατηρούνται και στις μέρες μας.

- Τι μέτρα πήρε το βυζαντινό κράτος για τους Σλάβους που είχαν μπει στα εδάφη του;
- Ποιοι ανέλαβαν να εκχριστιανίσουν τους Σλάβους; Περιορίστηκαν μόνο σ' αυτή την αποστολή;

---

(1). εκχριστιανίζω: πείθω άτομα ή λαούς να αποδεχθούν το χριστιανισμό.

2. Κωνσταντίνος-Κύριλλος και Μεθόδιος

Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος ήταν γιοι σεβαστής οικογένειας, που ζούσε στη Θεσσαλονίκη. Ο Κύριλλος ήταν μεγαλύτερος και γεννήθηκε γύρω στα 822 μ.Χ. και τον ονόμασαν Κωνσταντίνο. Και οι δύο φοιτούσαν σε σχολείο της πατρικής τους πόλης και διακρίνονταν για το ήθος και τη φιλομάθεια τους. Ο πατέρας τους πέθανε, όταν ο Κωνσταντίνος ήταν δεκατεσσάρων ετών. Τότε, από τη σχολή της Μαγναύρας πρότειναν στη μητέρα τους να στείλει τους δυο γιους της να σπουδάσουν δωρεάν στο αυτοκρατορικό σχολείο. Η προσφορά έγινε δεκτή έτσι οι δυο αδελφοί βρέθηκαν στην Πόλη. Ο Κωνσταντίνος σπούδασε αριθμητική και γεωμετρία με δάσκαλο το Λέοντα το Μαθηματικό, καθώς και φιλοσοφία με δάσκαλο το μετέπειτα πατριάρχη Φώτιο. Σπούδασε ακόμα μουσική, ρητορική αστρονομία. Έμαθε να μιλά πολλές γλώσσες και ιδιαίτερα τη σλαβική. Το όνομα Κύριλλος το απέκτησε όταν δέχτηκε το μοναχικό σχήμα. Ο αδελφός του Μεθόδιος, σπούδασε διοίκηση και οικονομία και υπηρέτησε σε διοικητικές θέσεις της εκκλησίας. Ασπάστηκε και αυτός το μοναχικό βίο και μόνασε στον Όλυμπο της Βιθυνίας.

2.α. Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος

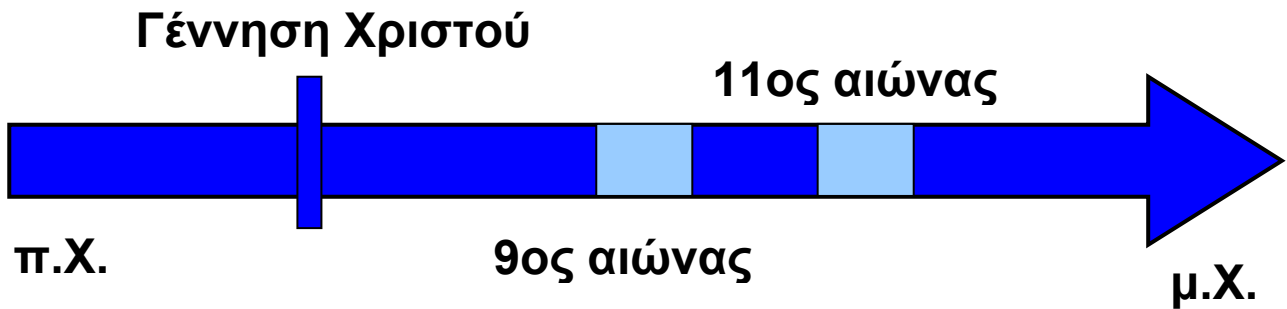
3. Η παγκόσμια αναγνώριση του Κύριλλου και του Μεθόδιου

«Όποιος ασχοληθεί με την ιστορία των Σλάβων, όποιος ταξιδέψει στις χώρες τους, βρίσκει παντού τον Κύριλλο και το Μεθόδιο. Σ' όλες τις σλαβικές πόλεις, την Πράγα, το Βελιγράδι, τη Σόφια και τη Μόσχα οι δυο αυτοί Θεσσαλονικείς θεωρούνται ως εθνικοί προστάτες τους. Οι επιστήμονες γράφουν την ιστορία τους, ο λαός τους σέβεται, η Ορθόδοξη Εκκλησία τους τιμά ως αγίους και οι πολιτικοί βλέπουν σ' αυτούς το σύμβολο της ενότητας για τη φυλή τους».

Λ. Λεζέ

22. Φιλικές σχέσεις με τους Βούλγαρους και τους Ρώσους

Βούλγαροι και Ρώσοι επικοινωνούν με το Βυζάντιο και εκχριστιανίζονται. Οι σχέσεις τους με το βυζαντινό κράτος όμως περνούν και περιόδους εντάσεων και συγκρούσεων.

A. Οι Βούλγαροι

Στις αρχές του 9ου αιώνα οι Βούλγαροι εξακολουθούσαν να κατοικούν μέσα στα εδάφη του Βυζαντίου, έχοντας την υποχρέωση να εμποδίζουν άλλους λαούς να κάνουν το ίδιο. Δεν περιορίστηκαν όμως στα εδάφη που όριζε η συνθήκη τους με το Βυζάντιο και σταδιακά προσπάθησαν να προσαρτήσουν στο κράτος που ίδρυσαν όλες τις περιοχές όπου ως τότε κατοικούσαν οι Σλάβοι.

Η ενέργειά τους αυτή οδήγησε σε προστριβές και συγκρούσεις με το Βυζάντιο, που κράτησαν περίπου δύο αιώνες. Τον 9ο αιώνα οι Βούλγαροι, με αρχηγό τους τον Κρούμο, έκαναν επιδρομές στη Θράκη κι έφτασαν ως και την Κωνσταντινούπολη. Οι Βυζαντινοί κατάφεραν να τους απωθήσουν ύστερα από σκληρές μάχες. Σε μια από αυτές μάλιστα σκοτώθηκε ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Νικηφόρος Α΄.

Υπήρξαν όμως και περίοδοι ειρηνικής συνύπαρξης και καλής γειτονίας μεταξύ τους. Στα χρόνια που βασιλιάς των Βουλγάρων ήταν ο Βόγορης, οι σχέσεις

τους ξαναέγιναν ειρηνικές. Ο Βόγορης βαφτίστηκε χριστιανός και πήρε το όνομα Μιχαήλ. Το παράδειγμα του ακολούθησαν χιλιάδες άλλοι ομοεθνείς του. Την ίδια περίοδο πήραν από τους Σλάβους το κυριλλικό αλφάβητο και το χρησιμοποίησαν για την οργάνωση του κράτους, για την εκπαίδευση τους και για τη λειτουργία της εκκλησίας τους. Έτσι ήρθαν πιο κοντά στον τρόπο ζωής και στον πολιτισμό των Βυζαντινών.

Τα ειρηνικά χρόνια όμως δεν κράτησαν πολύ. Όταν αρχηγός των Βουλγάρων έγινε ο Συμεών, άρχισαν νέοι πόλεμοι με τους Βυζαντινούς. Ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς, βρέθηκε σε τόσο δύσκολη θέση, ώστε ζήτησε τη βοήθεια και των Ρώσων για να τους αντιμετωπίσει.

Λίγα χρόνια αργότερα οι Βούλγαροι, με αρχηγό το Σαμουήλ, επιτέθηκαν ξανά κι έκαναν φοβερές καταστροφές στις ελληνικές περιοχές, φτάνοντας ως την Πελοπόννησο. Ακολούθησαν σκληρές και μακροχρόνιες συγκρούσεις ανάμεσα στους δυο στρατούς. Ο βυζαντινός στρατηγός Νικηφόρος Ουρανός τους αντιμετώπισε νικηφόρα στο Σπερχειό ποταμό και ο αυτοκράτορας Βασίλειος ο Β' συνέτριψε το στρατό τους στα στενά του Κλειδιού της Μακεδονίας, πλάι στον ποταμό Στρυμόνα (1014). Μετά τις ήττες αυτές, το βουλγαρικό κράτος διαλύθηκε και η Βουλγαρία έγινε βυζαντινή επαρχία. Για πολλές δεκαετίες ύστερα οι Βούλγαροι δεν ενόχλησαν πλέον το Βυζάντιο.

1. Το βάπτισμα του Βόγορη – Μιχαήλ
Μικρογραφία από βουλγαρικό χειρόγραφο (Βιβλιοθήκη Βατικανού)

- Γιατί οι σχέσεις Βυζαντινών και Βουλγάρων βελτιώθηκαν όταν ο Βόγορης και πολλοί Βούλγαροι έγιναν Χριστιανοί;

2. Ο Πατριάρχης Φώτιος προς τους επισκόπους της αυτοκρατορίας:

«Το έθνος των Βουλγάρων με τον εκχριστιανισμό του άλλαξε. Έγινε τόσο ήμερο και συνετό, ώστε εγκαταλείποντας τις πλάνες της ειδωλολατρίας ήρθε, παραδόξως, στο κέντρο της χριστιανικής πίστης».

Φώτιος, Επιστολές.

3. Ο Βασίλειος Β΄ στην Αθήνα

«Μετά την υποταγή των Βουλγάρων, ο αυτοκράτορας Βασίλειος ο Β' κατέβηκε στη νότια Ελλάδα, για να εμψυχώσει τους πληθυσμούς που είχαν υποστεί τις επιθέσεις και τις καταστροφές τους:

Φτάνοντας στην Αθήνα, ανέβηκε στην Ακρόπολη και πρόσφερε τα ευχαριστήρια της νίκης στη Θεοτόκο. Αφού κόσμησε το ναό της με πολλά λαμπρά και πολυτελή αναθήματα, γύρισε στην Κωνσταντινούπολη».

Γεώργιος Κεδρηνός, Σύνοψις Ιστοριών (11ος αιών.)

3.α. Ο Παρθενώνας στα βυζαντινά χρόνια λειτούργησε ως ναός της Παναγίας της Αθηνιώτισσας.
(χαλκογραφία του 1843).

B. Οι Ρώσοι

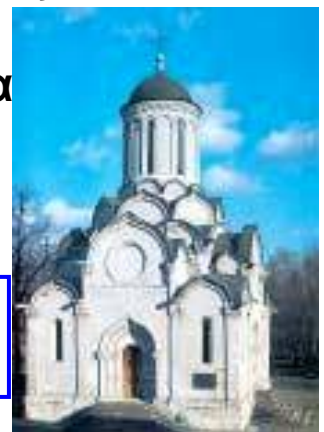
Οι Ρώσοι είναι ο νεότερος, χρονικά, λαός που έγινε «γείτονας» των Βυζαντινών. Κατέβηκαν από τη Σκανδιναβική χερσόνησο κι εγκαταστάθηκαν στην ανατολική Ευρώπη, στην περιοχή του σημερινού Κιέβου της Ουκρανίας.

Οι αρχικές σχέσεις με το Βυζάντιο ήταν φιλικές. Το 860 μ.Χ. όμως, ρωσικός στόλος με 200 πλοιάρια μπήκε στο Βόσπορο, λεηλάτησε τις ακτές και τα νησιά της Προποντίδας και επιτέθηκε κατά της Κωνσταντινούπολης. Οι Βυζαντινοί, παρότι εκείνη την εποχή βρίσκονταν σε πόλεμο με τους Άραβες, κατάφεραν να τους απωθήσουν στον Εύξεινο Πόντο. Τα επόμενα χρόνια ήρθαν σε συμφωνίες ειρήνης και συνεργασίας μαζί τους.

Όταν οι Ρώσοι βοήθησαν τους Βυζαντινούς να αντιμετωπίσουν τους Βουλγάρους, κράτησαν για τον εαυτό τους τα εδάφη της αυτοκρατορίας που κατέλαβαν. Οι Βυζαντινοί με τον Ιωάννη Τσιμισκή πολέμησαν εναντίον τους και τους ανάγκασαν να αποσυρθούν και να επιστρέψουν στη χώρα τους.

Στα χρόνια που αυτοκράτορας ήταν ο Βασίλειος Β΄, και μετά, οι Ρώσοι εκχριστιανίστηκαν από τους Βυζαντινούς. Ο εκχριστιανισμός βοήθησε να αποκτήσουν οι ίδιοι και το Βυζάντιο μεγάλη πολιτική, οικονομική και πνευματική ακτινοβολία. Ανάμεσα στα δύο κράτη αναπτύχθηκαν στενοί θρησκευτικοί και πολιτικοί δεσμοί. Οι Ρώσοι γνώρισαν το βυζαντινό πολιτισμό και προόδευσαν, ενώ οι Βυζαντινοί εξασφάλισαν ειρήνη και συνεργασία μαζί τους. Οι φιλικοί αυτοί δεσμοί διατηρήθηκαν επί πολλούς αιώνες.

4. Ρωσική εκκλησία (Μόσχα, Μονή Ανδρονίκωφ, 1400

- Οι Βούλγαροι και οι Ρώσοι δέχτηκαν με παρόμοιο τρόπο το χριστιανισμό. Πόσο επηρέασε αυτό τον πολιτισμό τους;

5. Ο εκχριστιανισμός των Ρώσων

Η Μεγάλη Δούκισσα της Ρωσίας Όλγα (του Κιέβου) αποφάσισε να γίνει Χριστιανή κατά τη διάρκεια επίσημης επίσκεψής της στην Κωνσταντινούπολη, το 957 μ.Χ. Το βάπτισμά της έγινε στην Αγία Σοφία με μεγαλοπρεπή τελετή στην οποία μετείχαν ο αυτοκράτορας και ο πατριάρχης του Βυζαντίου.

Λίγα χρόνια αργότερα, ο εγγονός της και διάδοχος Βλαδίμηρος, ο Μέγας, παντρεύτηκε την αδελφή του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄, Άννα, αφού πρώτα ο ίδιος και πλήθος υπήκοοί του, βαπτίστηκαν Χριστιανοί.

5.α. Η Κοινωνία των Αποστόλων
(Ψηφιδωτή εικόνα από την Αγία Σοφία του Κιέβου)

6. Ρώσοι άγιοι στην Κωνσταντινούπολη

Σε τιμητική θέση στο ναό της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη, που θεωρούνταν «εκκλησία μητέρα» της Ορθοδοξίας, ήταν τοποθετημένη εικόνα των Ρώσων Αγίων αδελφών Βόρη και Γκλεμ, για να τους προσκυνούν οι επισκέπτες που έφταναν στην Πόλη από τη Ρωσία.

Tamara Talbot Rice,
Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των βυζαντινών

**6.α. Οι Ρώσοι άγιοι Βόρης και
Γκλεμ
(Ιστορικό Μουσείο Μόσχας)**

Δ. Ανακεφαλαίωση (17 - 22)

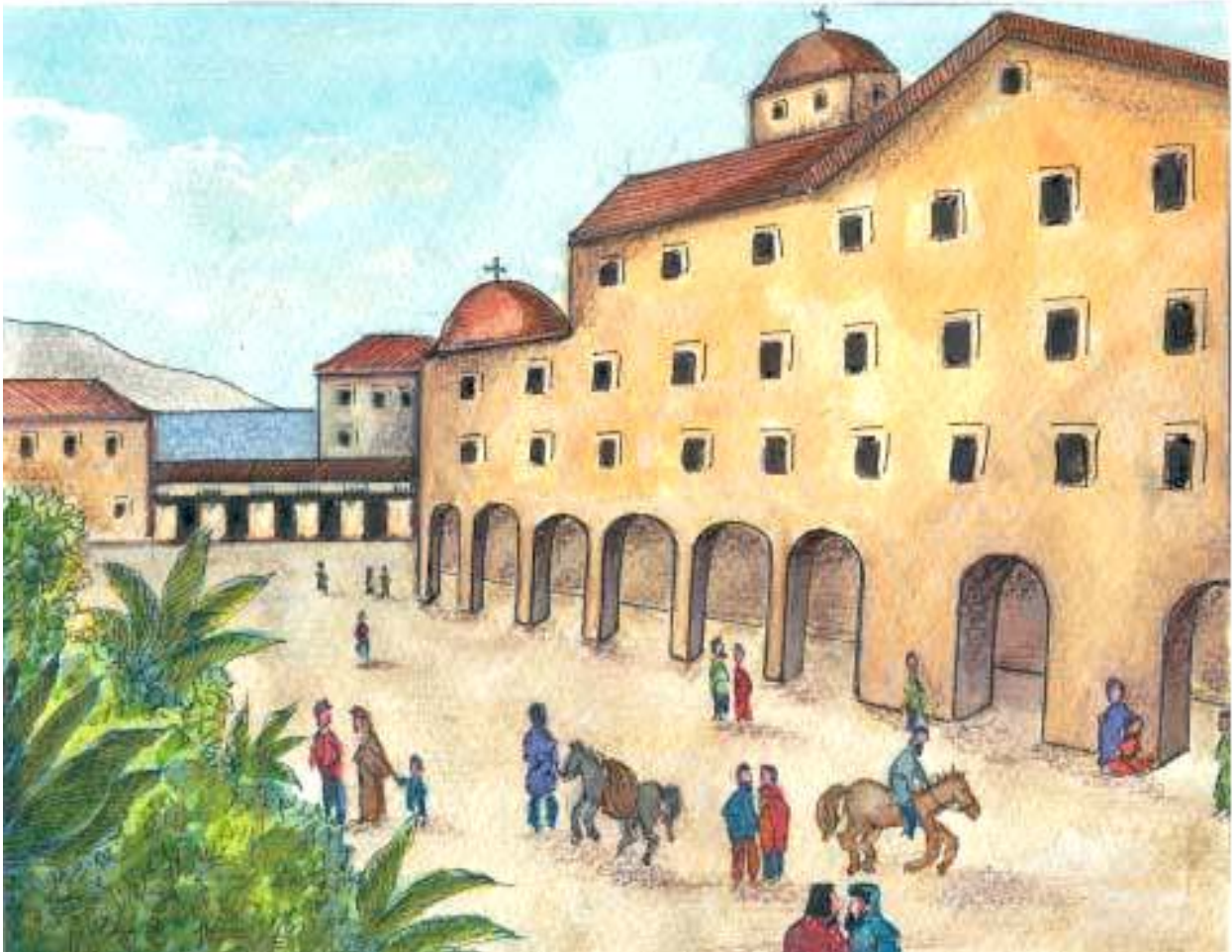
Οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν πολλούς τρόπους για να αντιμετωπίσουν τους γειτονικούς λαούς και να ζήσουν ειρηνικά μαζί τους:

- Ασφάλιζαν με στρατό τα σύνορα τους κι αντιμετώπιζαν τις απειλές τους.
- Επικοινωνούσαν κι υπέγραφαν συνθήκες ειρήνης μαζί τους.
- Χρησιμοποιούσαν διπλωματικά μέσα για να λύνουν τις διαφορές τους.
- Εξαγόραζαν με χρήματα τη συμφωνία τους, σε κάποιες περιπτώσεις.
- Τους παραχωρούσαν γη και τους έπαιρναν μισθοφόρους στο στρατό τους.

Συγκεκριμένα:

- Έκλεισαν ειρήνη με τους Αβάρους, δίνοντας τους πολλά χρήματα.
- Πολέμησαν και νίκησαν τους Πέρσες στη χώρα τους
- Απώθησαν τους Άραβες από την Πόλη χρησιμοποιώντας το «υγρό πυρ».
- Εκχριστιάνισαν τους Σλάβους, τους Βουλγάρους και τους Ρώσους.
- «Χρησιμοποίησαν τη διπλωματία συχνότερα από το ξίφος».

Ε. Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η πατριαρχική σχολή της Κωνσταντινούπολης

23. Η νομοθεσία και η διοίκηση εκσυγχρονίζονται

Οι μακροχρόνιοι πόλεμοι με τους «γείτονες» λαούς δημιουργούν εσωτερικά προβλήματα στην αυτοκρατορία. Ο αυτοκράτορας Λέων Γ' ο Ίσαυρος προσπαθεί να τα αντιμετωπίσει με νομοθετικά και διοικητικά μέτρα.

Οι νικηφόροι πόλεμοι των Βυζαντινών με τους γειτονικούς λαούς, ιδιαίτερα με τους Άραβες, έσωσαν την Κωνσταντινούπολη και την αυτοκρατορία από μεγάλους κινδύνους. Δημιούργησαν όμως στο Βυζάντιο πολλά εσωτερικά προβλήματα, τα οποία χρειάστηκαν μεγάλες προσπάθειες για να ξεπεραστούν.

Συγκεκριμένα:

- Αποδιοργάνωσαν το στρατό των συνόρων και των ακριτικών επαρχιών.
- Αποδυνάμωσαν οικονομικά το κράτος και στέρησαν την ύπαιθρο από εργατικά χέρια.
- Χαλάρωσαν την απονομή της δικαιοσύνης και οι νόμοι δεν εφαρμόζονταν με δίκαιο τρόπο για όλους.
- Στέρησαν από πολλούς μικροκαλλιεργητές τα κτήματά τους και τους μετέτρεψαν σε δουλοπάροικους των «δυνατών».

Για ν' αντιμετωπίσει τα σοβαρά αυτά προβλήματα ο αυτοκράτορας Λέων ο Γ΄, ο Ίσαυρος, έκανε τολμηρές αλλαγές στη νομοθεσία και τη διοίκηση του κράτους:

1. Εικόνες από τη γεωργική ζωή των Βυζαντινών (Βυζαντινή μικρογραφία. Μονή Εσφιγμένου, Άγιο Όρος)

- Χώρισε την αυτοκρατορία σε μεγάλες περιφέρειες, τα «Θέματα», και όρισε ως διοικητές στρατηγούς, υπεύθυνους για την ασφάλεια της περιοχής τους.
  - Μοίρασε δημόσια γη στους γεωργούς των ακριτικών περιοχών, με την υποχρέωση να την καλλιεργούν οι ίδιοι, αλλά και να στρατεύονται για να την προστατεύουν στις ώρες των κινδύνων. Ήταν οι γνωστοί μας Ακρίτες.
  - Εκσυγχρόνισε τους παλιούς νόμους του Ιουστινιανού, τους προσαρμοσε στις ανάγκες της εποχής και τους δημοσίευσε στην «Εκλογή». Στη συλλογή αυτή των νόμων, που ήταν γραμμένη σε απλή και κατανοητή ελληνική γλώσσα, όριζε ότι:

«όλοι οι πολίτες είναι ίσοι απέναντι στους νόμους
και τη Δικαιοσύνη».
  - Με το «Γεωργικό Νόμο» προστάτευσε την περιουσία των ελευθέρων γεωργών και των κτηνοτρόφων και εξασφάλισε καλύτερες συνθήκες ζωής για όσους ζούσαν στην ύπαιθρο.
  - Αφαίρεσε από τους κληρικούς και τους μοναχούς τη δημόσια εκπαίδευση και επέβαλε στα εκκλησιαστικά και τα μοναστηριακά κτήματα τον κοινό για όλους φόρο.
  - Ανέθεσε την τήρηση των «φιλόανθρωπων» νόμων του στους «υπηρέτες της δικαιοσύνης», τους δικαστές, των οποίων το έργο θεωρούσε «το σημαντικότερο όλων επί της γης».
- Τις μεταρρυθμίσεις αυτές του Λέοντα Γ΄ και των διαδόχων του δέχτηκαν με ανακούφιση οι λαϊκές τάξεις. Δυσανεστήθηκαν όμως οι πλούσιοι, οι «δυνατοί» και οι μοναχοί, γιατί τα μέτρα αυτά τους εμπόδιζαν να κερδίζουν περισσότερο.

■ Γιατί οι μακροχρόνιοι πόλεμοι αποδυνάμωσαν το κράτος; Είχαμε παρόμοιες περιπτώσεις στο παρελθόν;

■ Τα νομοθετικά και τα διοικητικά μέτρα των Ισαύρων δίνουν λύσεις στα προβλήματα της αυτοκρατορίας; Ποιο απ' αυτά τα προβλήματα λύνει το καθένα;

2. Οδηγίες προς τους δικαστές.

«Συμβουλευόμαστε και δίνουμε εντολή σε όσους υπηρετούν τη δικαιοσύνη να απέχουν από τις ανθρωπίνες αδυναμίες. Με καθαρή σκέψη να αποδίδουν το δίκαιο στον καθένα, ανάλογα με τις πράξεις του. Μήτε τους φτωχούς να καταφρονούν, μήτε τους δυνατούς να αφήνουν ανεξέλεγκτους, όταν αδικούν.

Να θυμάστε πάντα ότι η υπερβολική αυστηρότητα καθώς και η υπερβολική επιείκεια είναι ανεπιθύμητες στο Θεό».

Λέων Γ' (απόσπασμα από την εισαγωγή της *Εκλογής*).

3. Δυο διατάξεις του «Γεωργικού Νόμου»:

α. «Εάν βοσκός βοδιών παραλάβει από γεωργό το βόδι του και το σμίξει με την αγέλη και άλλων βοδιών που αυτός φυλάσσει, αλλά το βόδι το φάει λύκος, ο βοσκός δεν πληρώνει τη ζημιά, εάν δείξει στον κύριό του το σπαραγμένο από το αγρίμι ζώο».

β. «Εάν οπωροφύλακας συλληφθεί να κλέπτει και να

πωλεί φρούτα από τα κτήματα που έχει οριστεί να φυλάσσει, να δαρθεί σκληρά και να στερηθεί το μισθό του».

4. Κτηνοτρόφοι βόσκουν το κοπάδι τους
(βυζαντινή μικρογραφία)

5. Δικαιοσύνης έπαινος

«Από όλα τα επίγεια αγαθά προτιμήσαμε τη δικαιοσύνη. Μόνο αν φέρουμε αυτή κοντά στο λαό θα μπορέσει η αυτοκρατορία να αποκρούσει τους εχθρούς της».

Λέων Γ΄ (στην εισαγωγή της Εκλογής).

5.α. Ο αυτοκράτορας επιλύει διαφορές ανάμεσα σε στρατιωτικούς (Βυζαντινή μικρογραφία, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη)

6. Οι καλλιεργητές της ακριτικής υπαίθρου
τώρα ένιωθαν ασφαλείς.

24. Η κρίση της εικονομαχίας διχάζει τους Βυζαντινούς

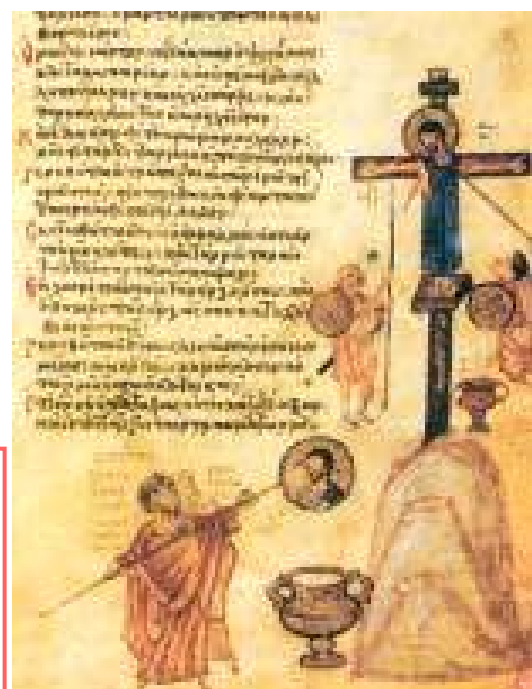
Ο τρόπος λατρείας των εικόνων διχάζει τους Βυζαντινούς για έναν αιώνα. Η θρησκευτική αυτή διαμάχη βλάπτει σοβαρά την εκκλησία και το κράτος. Η Ζ' Οικουμενική σύνοδος ξαναφέρει ειρήνη στην εκκλησία και στην αυτοκρατορία.

Στη διάρκεια του 8ου αιώνα η αυτοκρατορία συγκλονίστηκε από σοβαρές ταραχές, οι οποίες δίχασαν τους βυζαντινούς και έφεραν σε δύσκολη θέση το κράτος. Αιτία τους ήταν οι αποφάσεις των Ισαύρων αυτοκρατόρων Λέοντα Γ' και Κωνσταντίνου Ε':

- Να απαγορεύσουν την προσκύνηση και τη λατρεία των εικόνων.
- Να υποχρεώσουν τους μοναχούς και τους κληρικούς να υπηρετούν τη στρατιωτική θητεία τους, πριν δεχτούν το ιερατικό τους αξίωμα.

Οι αποφάσεις αυτές, καθώς και τα διοικητικά μέτρα για την εκκλησία, πάρθηκαν χωρίς προηγούμενη ενημέρωση και διαφώτιση του πληθυσμού. Γι' αυτό δημιούργησαν αναταραχή στους κληρικούς και στο λαό και τον χώρισαν σε δυο αντιμαχόμενες παρατάξεις:

1. Εικονομάχοι παριστάνονται σαν σταυρωτές του Ιησού, σε μικρογραφία χειρογράφου (Ιστορικό Μουσείο Μόσχας)

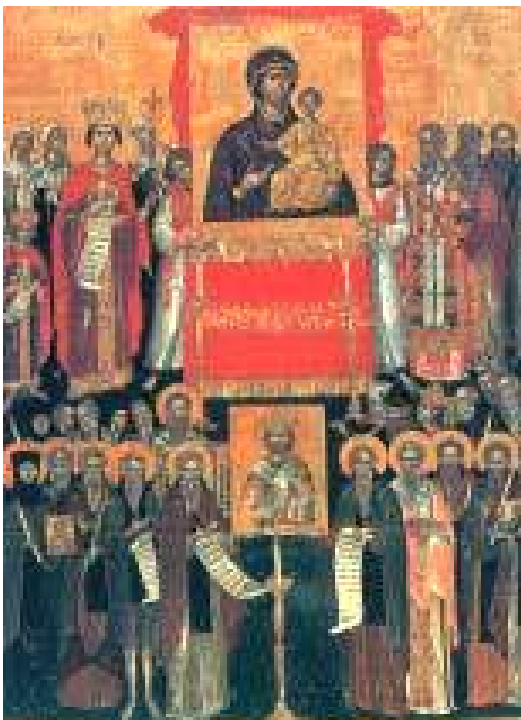
- τους εικονομάχους, που στήριζαν τις αποφάσεις του αυτοκράτορα και
- τους εικονολάτρεις, που υπερασπίζονταν τη λατρεία των εικόνων.

Και οι δυο πλευρές ήταν ανυποχώρητες και υποστήριζαν με φανατισμό τις απόψεις τους.

Ο διχασμός αυτός κράτησε έναν περίπου αιώνα και είχε δυσάρεστες συνέπειες για όλους. Στη διάρκειά του πολλοί άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους και άλλοι φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν. Ναοί και μοναστήρια έκλεισαν και πολλές εικόνες, ψηφιδωτά και έργα τέχνης καταστράφηκαν. Διαταράχτηκαν ακόμη οι σχέσεις ανάμεσα στο Βυζάντιο και τη Δυτική εκκλησία, η οποία τάχτηκε με το μέρος των εικονολατρών.

Ο αυτοκράτορας Λέων Γ΄, που αντιμετώπισε με επιτυχία τους Άραβες κι έσωσε την Πόλη και την αυτοκρατορία, έχασε μεγάλο μέρος της δόξας του και χρεώθηκε αυτή την αναταραχή που έβλαψε πολύ το βυζαντινό κράτος.

Την εσωτερική αυτή διαμάχη, που έμεινε γνωστή ως εικονομαχία, σταμάτησε η Ζ΄ οικουμενική σύνοδος, την οποία συγκάλεσε η αυτοκράτειρα Θεοδώρα (843). Εκεί αποφασίστηκε και έγινε δεκτό από όλους ότι:

2. Η Αναστήλωση των εικόνων

Φορητή εικόνα του 16ου αι.,
Μουσείο Μπενάκη

«κατά την προσκύνηση των εικόνων η λατρεία των πιστών απευθύνεται προς τα εικονιζόμενα ιερά πρόσωπα και όχι προς την ίδια την εικόνα και τα υλικά από τα οποία αυτή είναι φτιαγμένη».

Η συμφιλίωση αυτή των χριστιανών και η αναστύλωση των εικόνων γιορτάζεται από την εκκλησία μας, με πανηγυρικό τρόπο, την πρώτη Κυριακή των νηστειών του Πάσχα και ονομάζεται Κυριακή της Ορθοδοξίας.

- **Πώς κρίνετε τα μέτρα των Ισαύρων για τα εκκλησιαστικά θέματα; Ήταν όλα αναγκαία; Τι μπορούσε να γίνει για να αποφευχθούν οι συγκρούσεις;**
- **Θυμάστε προηγούμενες θρησκευτικές διαμάχες στην αυτοκρατορία; Κάνετε σύγκριση μεταξύ τους.**

3. Μια ειρηνική διαμαρτυρία- παραίτηση

«Όταν ο Λέων Γ΄ εξέδωσε το Διάταγμα κατά των αγίων και σεπτών(1) εικόνων προσκάλεσε τον αγιότατο πατριάρχη Γερμανό να το υπογράψει. Ο γενναίος ιεράρχης όμως αρνήθηκε την υπογραφή και την αρχιεροσύνη του. Έδωσε τα ιερά άμφια του στον αυτοκράτορα και είπε: «*Αυτό που ζητάς από μένα, βασιλιά, είναι αδύνατο να το κάνω, χωρίς απόφαση Οικουμενικής Συνόδου*». Και φεύγοντας πήγε στο πατρικό του σπίτι, στο Πλατάνι, και ησύχασε(2)».

Θεοφάνης (Ιστορικός της εποχής).

---

(1). σεπτών: σεβαστών.

(2). ησύχασε: έζησε την υπόλοιπη ζωή του ως μοναχός.

4. Ο πρώτος διχασμός με τη Δύση

«Όταν ο πάπας της Ρώμης έμαθε την καθαίρεση των σεπτών εικόνων, εμπόδισε να σταλούν οι φόροι της Ρώμης και της Ιταλίας στην Κωνσταντινούπολη. Με επιστολή του ακόμη emήνυσε στον αυτοκράτορα Λέοντα Γ' ότι δεν πρέπει ο βασιλιάς να κάνει λόγο και να μεταβάλει την αρχαία πίστη της εκκλησίας, η οποία έχει καθιερωθεί από τους αγίους πατέρες».

Θεοφάνης (Ιστορικός της εποχής).

5. Το κλείσιμο των εκκλησιαστικών σχολείων

«Ο δυσσεβής Λέων Γ' όχι μόνον κατά των αγίων και σεπτών εικόνων άρχισε πόλεμο, αλλά και τα σχολεία και την εκπαίδευση, που από τα χρόνια του αγίου Κωνσταντίνου του Μεγάλου έως τώρα κρατούσε, αυτός τα έσβησε».

Θεοφάνης (Ιστορικός της εποχής).

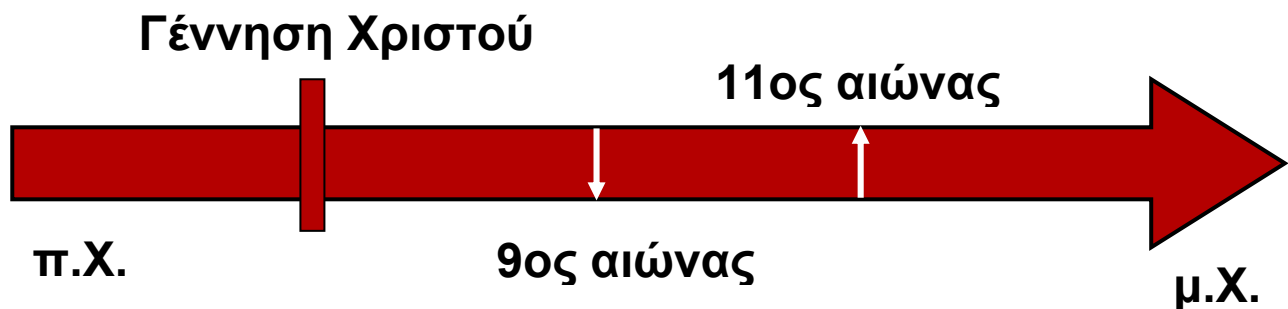
6. Και μια σύγχρονη άποψη για την εικονομαχία

«Η παθιασμένη λογοτεχνία της εποχής, η μόνη που έφτασε ως εμάς, αμαυρώνει και δυσφημεί σκόπιμα το έργο και την προσπάθεια των εικονομάχων αυτοκρατόρων, που εργάστηκαν όλοι και με όλες τους τις δυνάμεις για να σώσουν το Βυζάντιο από τον αραβικό κίνδυνο».

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*

25. Το Βυζάντιο φτάνει στο απόγειο της ακμής του

Οι Μακεδόνες αυτοκράτορες κυβερνούν επί δύο αιώνες την αυτοκρατορία. Κάνουν αλλαγές στη διοίκηση και τη νομοθεσία. Προστατεύουν τη γεωργία, τη βιοτεχνία και το εμπόριο. Είναι περίοδος ακμής και μεγαλείου για το Βυζάντιο.

Από τον 9ο έως τον 11ο αιώνα το Βυζαντινό κράτος κυβέρνησαν αυτοκράτορες της μακεδονικής δυναστείας(1). Στο διάστημα αυτό οι Μακεδόνες αυτοκράτορες, για την αντιμετώπιση των εξωτερικών θεμάτων:

- Οργάνωσαν αξιόμαχο στρατό και απελευθέρωσαν πολλά από τα κατακτημένα βυζαντινά εδάφη, στην Ανατολή, στη Δύση και στα Βαλκάνια.
- Έκλεισαν συνθήκες ειρήνης και φιλίας με τους λαούς του Βορρά και διέδωσαν το χριστιανισμό και το βυζαντινό πολιτισμό στις χώρες τους.
- Ξαναπήραν από τους Σαρακηνούς τον έλεγχο των θαλάσσιων δρόμων και τα βυζαντινά εμπορικά καράβια ανοίχτηκαν ξανά στο Αιγαίο, τη Μεσόγειο, την Αδριατική και τη νότια Ιταλία.

Ιδιαίτερη φροντίδα όμως έδειξαν και για την εσωτερική οργάνωση και καλή λειτουργία του κράτους.

(1). δυναστεία: σειρά αυτοκρατόρων που ανήκαν στην ίδια οικογένεια ή κατάγονταν από την ίδια περιοχή.

Για να το επιτύχουν:

- Οργάνωσαν καλύτερα τα Θέματα της αυτοκρατορίας και πρόσθεσαν σ' αυτά και νέα από τις απελευθερωμένες και τις ακριτικές περιοχές.
- Επανάφεραν την ηρεμία στην ταραγμένη από τις διαμάχες της εικονομαχίας εκκλησία και την έστρεψαν σε έργα ειρηνικά και φιλανθρωπικά.
- Ρύθμισαν με νέους νόμους (*Επαναγωγή και Πρόχειρο Νόμο*) τα καθήκοντα των αρχόντων, καθόρισαν τις σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας και προσάρμοσαν το δίκαιο στις συνθήκες της εποχής.
- Με το «*Επαρχιακό βιβλίο*» ρύθμισαν τα θέματα των εμπορικών συναλλαγών και έβαλαν τάξη στη λειτουργία των βιοτεχνιών και των επαγγελματιών, καθώς και στα όρια κέρδους καθενός.
- Συνέχισαν την προσπάθεια των Ισαύρων για την προστασία των μικροϊδιοκτητών και των ελεύθερων γεωργών από τους δυνατούς και επέβαλαν σ' αυτούς το νόμο του «*Αλληλέγγυου*». Αυτός όριζε ότι οι πλούσιοι γαιοκτήμονες, μαζί με τους δικούς τους φόρους, πληρώνουν στο κράτος και τους φόρους των φτωχών γειτόνων τους, όταν εκείνοι αδυνατούν.

Τα μέτρα αυτά βοήθησαν στην ανάπτυξη της γεωργίας, της βιοτεχνίας, της ναυτιλίας και του εμπορίου κι έφεραν πλούτο και δόξα στην αυτοκρατορία. Η περίοδος αυτή ήταν από τις πιο λαμπρές για την αυτοκρατορία και ονομάστηκε «χρυσή εποχή του Βυζαντίου».

■ Τι πέτυχαν οι Μακεδόνες στα ζητήματα της εκκλησίας;

■ Ποιο από τα παραπάνω μέτρα βοήθησε τη γεωργία, το εμπόριο, τη βιοτεχνία, τη ναυτιλία;

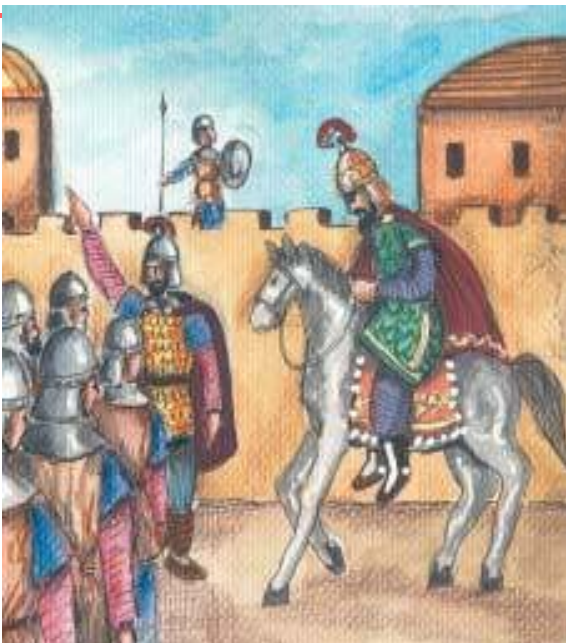
**3. Δυνατός
μεγαλοκτηματίας
επιβλέπει το θερισμό
των κτημάτων του.**

4. Νόμοι υπέρ των αδυνάτων.

α. «Όλες οι αγοροπωλησίες που έγιναν ανάμεσα σε πένητες και δυνατούς δεν ισχύουν και είναι παράνομες. Γι' αυτό αποφασίζουμε την επιστροφή των κτημάτων στους πένητες, χωρίς την απόδοση των χρημάτων της αγοράς, ούτε των φόρων και των δαπανών καλλιέργειάς τους. Είναι αυτονόητο ότι η διάταξη αυτή ισχύει και για το μέλλον».

β. «Οι δυνατοί επιθυμούμε να αγοράζουν ακίνητα από τους δυνατούς, οι δε στρατιώτες και οι πένητες γεωργοί επιτρέπουμε να συναλλάσσονται με τους όμοιους της δικής τους τάξης».

Βασίλειος Β΄, Νεαραί

**5. Οι Μακεδόνες
αυτοκράτορες
οργάνωσαν
αξιόμαχο στρατό.**

26. Η ανάπτυξη των γραμμάτων και η μελέτη των αρχαίων Ελλήνων κλασικών

Στα χρόνια διακυβέρνησης των Μακεδόνων αυτοκρατόρων ανθίζουν τα γράμματα και οι τέχνες. Οι Βυζαντινοί μελετούν, σώζουν και διδάσκουν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς. Ο βυζαντινός πολιτισμός απλώνεται παντού.

Μετά τη λήξη της εικονομαχίας και στα χρόνια της Μακεδονικής δυναστείας, που ακολούθησαν, το Βυζάντιο γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη στα γράμματα και τις τέχνες. Ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Γ΄ και ο θείος του καίσαρας(1) Βάρδας ίδρυσαν το πανεπιστήμιο της Μαγναύρας. Σ' αυτό δίδαξαν ονομαστοί καθηγητές, όπως ο Λέων ο μαθηματικός, ο πατριάρχης Φώτιος, ο Ιωάννης Γραμματικός και ο φωτιστής των Σλάβων Κωνσταντίνος-Κύριλλος. Οι καθηγητές πληρώνονταν από το κράτος και *«το έργο τους ήταν κάλλιστο και περιβόητο»*(2).

1. Ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Γ΄ ανάμεσα σε δασκάλους και φοιτητές του Πανεπιστημίου (Μικρογραφία, Ρώμη, Βατικανή Βιβλιοθήκη).

(1). καίσαρας: επίτροπος - αναπληρωτής του ανήλικου αυτοκράτορα.

(2). περιβόητο: περίφημο, ονομαστό.

Όλα σχεδόν τα μαθήματα γίνονταν στην ελληνική γλώσσα και στην έδρα της φιλοσοφίας διδάσκονταν οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς. Η φοίτηση όσων διακρίνονταν για την επιμέλειά τους ήταν δωρεάν. Από τους καθηγητές και τους απόφοιτους του Πανεπιστημίου το βυζαντινό κράτος και η εκκλησία έπαιρναν τους ανώτερους υπαλλήλους τους.

Την ίδια περίοδο λειτουργούσε στην Κωνσταντινούπολη και η Πατριαρχική Σχολή. Εκεί, όπως και στη Μαгнаύρα, δίδαξαν μορφωμένοι κληρικοί και λαϊκοί. Μελέτησαν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και κατέγραψαν σε χειρόγραφα βιβλία και περγαμηνές ό,τι από τη αρχαία λογοτεχνία, τη φιλοσοφία και τις επιστήμες είχε διασωθεί. Στο έργο αυτό πρωτοστάτουν ο πατριάρχης Φώτιος, ο επίσκοπος Καισαρείας Αρέθας και ο φιλόσοφος Μιχαήλ Ψελλός. Τα χειρόγραφα αυτά βιβλία, ζωγραφισμένα με θαυμάσιες μικρογραφίες, πλούτιζαν τις δημόσιες βιβλιοθήκες του κράτους και πωλούνταν στις ιδιωτικές. Από τα έσοδα των πωλήσεων αγόραζαν τα υλικά γραφής των βιβλίων.

Αλλά και οι ίδιοι οι αυτοκράτορες Λέων ΣΤ΄ ο σοφός και Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος έγραψαν πολλά βιβλία. Τα χρόνια αυτά «*το παλάτι έμοιαζε με ακαδημία, όπου όλοι μελετούσαν*». Η ανάπτυξη αυτή των γραμμάτων ωφέλησε και την τέχνη. Η μικρογραφία, η ελεφαντοτεχνία(3) και η διακοσμητική λειτούργησαν παράλληλα προς την αγιογραφία, που επανήλθε μετά την αναστήλωση των εικόνων. Για όλα αυτά πολλοί ονομάζουν την περίοδο αυτή «*χρυσή εποχή*» του Βυζαντίου και άλλοι «*μακεδονική αναγέννηση*».

---

(3). ελεφαντοτεχνία: τέχνη κατασκευής μικρών αντικειμένων από δόντια ελέφαντα.

■ Είναι δικαιολογημένοι οι τίτλοι «χρυσή εποχή» και «μακεδονική αναγέννηση», που δίνουν στην περίοδο αυτή; Με ποιες παλαιότερες καλές εποχές μοιάζει;

■ Πώς κρίνετε την απόφαση του πανεπιστημίου να φοιτούν δωρεάν σ' αυτό όσοι φοιτητές διακρίνονταν για την επιμέλεια τους; Συμβαίνει κάτι ανάλογο σήμερα;

2. «Εάν σήμερα μπορούμε να διαβάζουμε τον Πλάτωνα, τον Όμηρο και τον Ευριπίδη από το πρωτότυπό τους, το οφείλουμε πρώτιστα στους διακεκριμένους Έλληνες λόγιους, οι οποίοι το δέκατο αιώνα διέσωσαν πολλά κείμενα από την καταστροφή».
Δίον. Α. Ζακυθινός, *Βυζαντινή Ιστορία*

3. Λέων ο Μαθηματικός

Ο Άραβας χαλίφης της Βαγδάτης ήθελε να πάρει στην αυλή του το Λέοντα το Μαθηματικό, που ήταν διευθυντής του Πανεπιστημίου. Γι' αυτό έστειλε στον αυτοκράτορα Θεόφιλο μεγάλη ποσότητα χρυσού και του υποσχέθηκε διαρκή ειρήνη. Ο Θεόφιλος όμως αρνήθηκε:

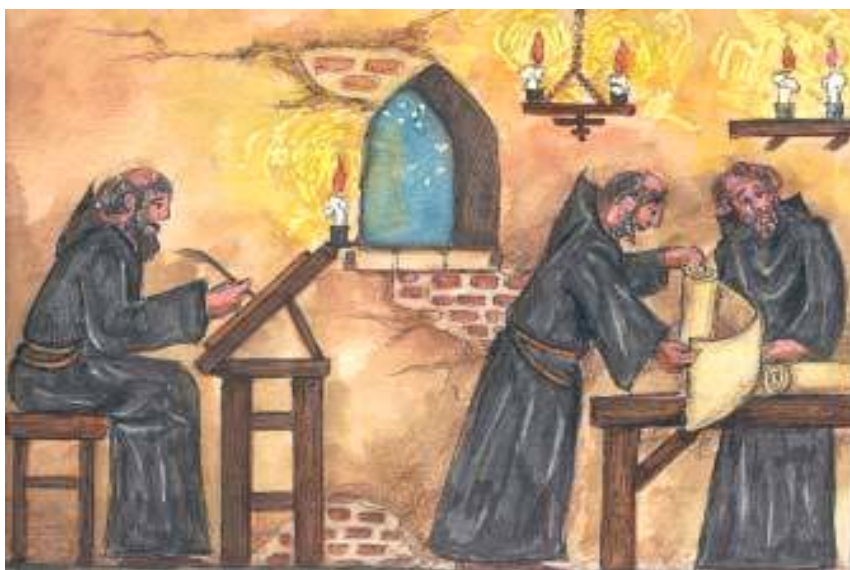
«Θα ήταν ανόητο για μας να διώξουμε από τη χώρα μας και να δώσουμε σε άλλους ένα καλό, για το οποίο το γένος μας τιμάται και θαυμάζεται από όλους», είπε.

Τα μετά το Θεοφάνη

3.α. Οι Βυζαντινοί απορρίπτουν τις προτάσεις του Άραβα Χαλίφη της Βαγδάτης.

4. «Στα μοναστικά κέντρα του Αγίου Όρους, της Ανατολής και της Πόλης ασκημένες ομάδες γραφέων μοναχών αντέγραψαν και διέσωσαν από τη φθορά και την καταστροφή χιλιάδες αρχαία ελληνικά συγγράμματα. Με τον τρόπο αυτό τα μοναστήρια πρωτοστάτησαν στη διάσωση της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς».
Kurt Weitzmann,
Βυζαντινή ιστορία

4.α. Βυζαντινοί μοναχοί αντιγράφουν αρχαία κείμενα.

5. Ο Προφήτης Ησαΐας, η Νύχτα και ο Όρθρος
(Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη)
Χαρακτηριστικό δείγμα τέχνης της
Μακεδονικής Αναγέννησης όπου υπάρχουν
θέματα από την αρχαιότητα και τη φύση.

27. Η καθημερινή ζωή στην ύπαιθρο στα χρόνια των Ισαύρων και των Μακεδονών

Μεγάλο μέρος του βυζαντινού πληθυσμού ζει στην ύπαιθρο σε όμορφα χωριά και κωμοπόλεις. Τα σπίτια τους είναι ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση. Οι πιο πολλοί είναι γεωργοί και βοσκοί. Αγαπούν τη ζωή και τον τόπο τους και χαίρονται με το κυνήγι και το ψάρεμα.

Μεγάλο μέρος των Βυζαντινών ζούσε στην ύπαιθρο. Κατοικούσαν σε κωμοπόλεις και χωριά αλλά και σε οικισμούς και σε αγροικίες(1) χτισμένες γύρω από αυτά. Τα πιο πολλά χωριά ήταν χτισμένα στις πλαγιές λόφων πλάι σε πηγές, που ήταν και πηγή ζωής για τους κατοίκους τους. Στο κέντρο του χωριού ήταν η πλατεία και η μεγάλη εκκλησία. Εκεί τη μέρα της γιορτής του προσάτη Αγίου γινόταν τοπικό πανηγύρι.

1. Βυζαντινό πανηγύρι σε ξωκλήσι

(1). αγροικίες: εξώσπιτα χτισμένα στα κτήματα. Ανήκαν, συνήθως, στους «δυνατούς». Εκεί έμεναν μόνιμα οι δουλοπάροικοι καλλιεργητές, που είχαν χάσει τα κτήματά τους από χρέη.

Παρόμοιες γιορτές και πανηγύρια γίνονταν και στα ξωκλήσια των χωριών και ιδιαίτερα σ' αυτά που γιόρταζαν την άνοιξη ή το καλοκαίρι.

Τα σπίτια της υπαίθρου ήταν ανάλογα με την οικονομική κατάσταση των ιδιοκτητών. Οι μικροκαλλιεργητές έμεναν σε ισόγειες στενόχωρες κατοικίες με χαμηλές πόρτες και μικρά παράθυρα. Οι Δυνατοί(2) ζούσαν σε διώροφα σπίτια σκεπασμένα με κεραμίδια, με εξωτερική σκάλα και εξώστες, για θέα και αναψυχή. Στα «κατώγια»(3) των σπιτιών και στον ασφαλισμένο περίβολό τους υπήρχαν κελάρια, πατητήρια και αποθήκες για τους καρπούς και τα τρόφιμα. Πλούσιοι και φτωχοί φρόντιζαν να μη λείπουν από το σπίτι τα απαραίτητα για τη διατροφή της οικογένειάς τους είδη. Το σιτάρι, το κρασί και το λάδι της χρονιάς ήταν στην πρώτη φροντίδα τους.

Οι γυναίκες είχαν την επιμέλεια του σπιτιού, των παιδιών, των τροφίμων και των φαγητών. Στις γεωργικές εργασίες έπαιρναν συνήθως μέρος μόνο στις περιόδους συγκομιδής των καρπών. Πολλές όμως εργάζονταν στο σπίτι υφαίνοντας και κεντώντας και άλλες σε εργαστήρια και καταστήματα αρωμάτων και μεταξιού.

Κάθε χωριό είχε τη δική του περιφέρεια γης, που ανήκει στους κατοίκους του. Γύρω από τους οικισμούς υπήρχαν κήποι και περιβόλια με καρποφόρα δέντρα και πιο μακριά κτήματα φυτεμένα με αμπέλια, ελιές και χωράφια σπαρμένα με δημητριακά. Πολλές περιοχές της υπαίθρου ήταν φυτεμένες με μουριές, που με τα φύλλα τους έτρεφαν μεταξοσκώληκες. Σε κάθε χωριό ακόμη υπήρχε κοινόχρηστη περιοχή με δάση και

---

(2). Δυνατοί: πλούσιοι μεγαλοϊδιοκτήτες.

(3). κατώγι: αυτό που είναι κάτω από την επιφάνεια της γης, υπόγειο.

2. Στους Βυζαντινούς άρεσε ιδιαίτερα το ψάρεμα.

βοσκοτόπια για την προμήθεια ξύλων και για τη βοσκή των ζώων. Η καλλιεργήσιμη γη ανήκε σε μικροκαλλιεργητές και η πιο πολλή σε μεγαλοϊδιοκτήτες ή «Δυνατούς», καθώς τους έλεγαν.

Οι κάτοικοι των στεριανών χωριών ήταν συνήθως γεωργοί και βοσκοί. Στα νησιά και στα παράλια ασχολούνταν με το ψάρεμα και τη ναυτιλία. Το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας το περνούσαν καλλιεργώντας τα κτήματά τους ή βόσκοντας τα ζώα τους. Το ψάρεμα και το κυνήγι όμως τους ευχαριστούσε ιδιαίτερα. Αρκετοί από αυτούς ακόμη ήταν τεχνίτες γεωργικών μέσων και εργαλείων, μεταφορείς και μικρέμποροι των αγροτικών προϊόντων.

■ Γιατί οι Βυζαντινοί προτιμούσαν να κτίζουν τα χωριά τους σε πλαγιές λόφων και πλάι σε πηγές; Έχετε χωριά με αυτά τα χαρίσματα στην περιοχή σας;

■ Τι καλλιεργούσαν οι Βυζαντινοί; Ποιες απ' αυτές τις καλλιέργειες εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα;

3. Αυτές οι φράσεις έχουν ρίζες βυζαντινές

«Πάμε να τσιμπήσουμε κάτι».

Οι Βυζαντινοί, όπως και οι αρχαίοι, έτρωγαν τις στερεές τροφές με τα χέρια. Όταν έτρωγαν κρέας έπιαναν και τσιμπούσαν τη μερίδα τους με τα δάχτυλα. Από τη συνήθεια αυτή των Βυζαντινών έχει μείνει η φράση, που λέμε ως σήμερα στους καλεσμένους μας: Πάμε να τσιμπήσουμε κάτι (δηλαδή να φάμε).

«Αυτό μοσχοβολάει».

Οι κάτοικοι της υπαίθρου και ιδιαίτερα οι γυναίκες μάζευαν και χρησιμοποιούσαν αρωματικά φυτά, βότανα και λουλούδια για τον καλλωπισμό τους, τη μαγειρική και την παρασκευή αρωμάτων. Πολλά απ' αυτά τα πουλούσαν, και μάλιστα σε καλές τιμές. Πιο περιζήτητο από όλα αυτά για το άρωμά του ήταν ο μόσχος. Γι' αυτό εξακολουθούμε να λέμε ακόμη: Αυτό μοσχοβολάει ή αυτό το μοσχοπούλησε.

«Αυτός είναι ξεφτέρι».

Πολλοί Βυζαντινοί στα κυνήγια τους, αντί για σκύλους, χρησιμοποιούσαν εκπαιδευμένα απ' αυτούς γεράκια, τα ξεφτέρια όπως τα έλεγαν, για τη σύλληψη των θηραμάτων. Τα γυμνασμένα αυτά αρπακτικά ήταν περιζήτητα, επειδή δε λάθευαν στο κυνήγι τους. Γι' αυτό και σήμερα λέμε ξεφτέρια αυτούς που αναζητούν και πετυχαίνουν το στόχο τους.

Χάθηκε σαν το σκυλί στ' αμπέλι

Την εποχή που ωρίμαζαν τα σταφύλια, τακτικοί επισκέπτες των αμπελιών ήταν διάφορα ζώα όπως σκύλοι και αλεπούδες. Σ' αυτά τα ζώα άρεσαν πολύ τα σταφύλια. Για ν' αποφύγουν τις ζημιές οι αμπελουργοί έστηναν παγίδες, ώστε να τα πιάσουν, και κάποια έχαναν τη ζωή τους. Ο «Γεωργικός Νόμος» μάλιστα όριζε ότι: «εάν κάποιος στήσει παγίδα στην περίοδο καρποφορίας των αμπελιών και πέσει σ' αυτή σκύλος και πεθάνει, ο ιδιοκτήτης του αμπελιού δεν έχει καμιά ευθύνη και ο ιδιοκτήτης του σκύλου δεν πληρώνεται για τη ζημιά του ζώου του».

Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινών βίος και πολιτισμός

3.α. Βυζαντινοί κυνηγούν με εκπαιδευμένα γεράκια.

(4). Τα ελεύθερα πουλιά πήγαιναν κοντά στα σκλαβωμένα, που έκραζαν (καλούσαν), κι έπεφταν στις παγίδες των κυνηγών.

3.β. Οι Βυζαντινοί έπιαναν τα πουλιά με παγίδες που έστηναν πάνω σε δέντρα. Τα ξεγελούσαν με άλλα πουλιά, «κράχτες», που κρατούσαν σε κλουβιά.

3.γ. Βυζαντινοί γεωργοί εισπράττουν τα ημερομίσθιά τους για την καλλιέργεια αμπελώνων.
(Μικρογραφία από Ευαγγέλιο, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Ε. Ανακεφαλαίωση (23 - 27)

Στα χρόνια των Ισαύρων αυτοκρατόρων έγιναν τολμηρές μεταρρυθμίσεις στη νομοθεσία και στη διοίκηση:

- Χωρίστηκε η αυτοκρατορία σε θέματα.
- Ψηφίστηκαν νόμοι για καλύτερες συνθήκες ζωής στους αγρότες.
- Ανατέθηκε στους δικαστές η πιστή εφαρμογή των νόμων.

Όμως:

- Δημιουργήθηκε το πρόβλημα της λατρείας των εικόνων.
- Διχάστηκε ο λαός σε εικονομάχους και στους εικονολάτρεις.
- Καταστράφηκαν ανεκτίμητα έργα τέχνης.
- Η εικονομαχία σκίασε το έργο και η δόξα των Ισαύρων.

Το πρόβλημα της εικονομαχίας λύθηκε οριστικά με την αναστύλωση των εικόνων.

Στα χρόνια διακυβέρνησης των Μακεδόνων:

- Το κράτος αναδιοργανώθηκε και μεγάλωσε.
- Ψηφίστηκαν φιλόανθρωποι και δίκαιοι νόμοι.
- Άνθισαν ιδιαίτερα τα γράμματα και οι τέχνες.
- Δημιουργήθηκαν και λειτούργησαν ανώτατες σχολές.
- Διδάχθηκαν και διασώθηκαν πολλά αρχαία ελληνικά κείμενα.
- Προόδευσε η γεωργία, η βιοτεχνία και το εμπόριο.

ΣΤ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΠΑΡΑΚΜΑΖΕΙ ΚΑΙ ΥΠΟΚΥΠΤΕΙ ΣΕ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης
από τους σταυροφόρους (1204 μ.Χ.)
(Τοιχογραφία από την αίθουσα του Μεγάλου
Συμβουλίου, στο Ανάκτορο των Δόγηδων, Βενετία)

28. Το Κράτος αντιμετωπίζει μεγάλα εσωτερικά προβλήματα

Τα μέτρα για την προστασία των γεωργών δεν εφαρμόζονται. Η πρωτεύουσα αποξενώνεται από τις αγροτικές επαρχίες της. Ο στρατός αποδυναμώνεται, ο λαός δυσαρεστείται και τα οικονομικά του κράτους παραλύουν.

Στα τελευταία χρόνια της Μακεδονικής Δυναστείας(1) το βυζαντινό κράτος κυβέρνησαν αυτοκράτορες, που με τις λαθεμένες ενέργειές τους έβλαψαν την αυτοκρατορία και το οδήγησαν σε παρακμή(2). Οι αυτοκράτορες αυτοί πήραν το μέρος των πλούσιων αξιωματούχων της πρωτεύουσας και των «δυνατών» των επαρχιών, οι οποίοι δυσανασχτούσαν για τα μέτρα των προηγούμενων αυτοκρατόρων. Με νέα νομοθετικά μέτρα:

- Κατάργησαν το νόμο του «Αλληλέγγυου» και άλλες διατάξεις, που προστάτευαν τους μικρούς καλλιεργητές από τους δυνατούς και τους εισπράκτορες των φόρων.
- Σταμάτησαν να δίνουν κλήρο γης (στρατιωτόπι) στους ακρίτες των συνόρων και επέτρεψαν και σ' αυτούς που είχαν από πριν να τον πουλούν σε δυνατούς και σε υπερέχοντες.
- Έβαλαν ξένους μισθοφόρους στη θέση και των βυζαντινών στρατιωτών, θεωρώντας ότι αυτοί στοιχίζανε λιγότερα χρήματα στο κράτος.

Τα μέτρα αυτά προκάλεσαν αναταραχή στην αυτοκρατορία και δημιούργησαν πολλά εσωτερικά προβλήματα στο κράτος. Οι αγροτικοί πληθυσμοί των

---

(1). Δυνατοί: Η μακεδονική δυναστεία κυβέρνησε την αυτοκρατορία από τον 9ο έως τον 11ο αιώνα.

(2). παρακμή: κατάρρευση, μαρasmus.

1. Βυζαντινοὶ φρουροὶ τῶν συνόρων. Οἱ φρουρές αὐτές στα χρόνια τῆς παρακμῆς αποδιοργανώθηκαν
(Μικρογραφία χειρογράφου, I.M. Βατοπεδίου, Ἅγιο Ὄρος)

επαρχιῶν ἔμεναν ξανά απροστάτευτοι στα χέρια τῶν δυνατῶν καὶ τῶν φορολόγων(3). Αυτό τους ἔκανε νὰ αποξενωθοῦν ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα καὶ νὰ νιώθουν τους κατοίκους τῆς εχθροῦς καὶ αντιπάλους.

Σε ἰδιαίτερα δύσκολη θέση βρέθηκαν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ακριτικῶν περιοχῶν, που δεν μπορούσαν πλέον νὰ καταταγοῦν στο στρατό ὡς ακρίτες. Τα κτήματά τους, που ὡς τότε ἦταν αφορολόγητα, μπήκαν σε φορολογία καὶ κινδύνευαν νὰ τα χάσουν ἢ νὰ γίνουν δουλοπάροικοι τῶν δυνατῶν γιὰ τὰ χρέη τους. Γι' αὐτό πολλοὶ τα πουλοῦσαν, εξαγόραζαν τὴ στρατιωτικὴ τους θητεία καὶ ἀναζητοῦσαν καλύτερη τύχη στὶς πόλεις.

Σε κακὴ κατάσταση ὅμως βρέθηκαν καὶ τὰ οικονομικά του κράτους. Τα κρατικὰ έσοδα εἶχαν περιοριστεῖ καὶ τὰ έξοδα πολλαπλασιάζονταν. Οἱ δαπάνες γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ τοῦ πολεμικοῦ στόλου θεωρήθηκαν μεγάλες. Γι' αὐτὸ τα

---

(3). φορολόγος: ο εἰσπράκτορας τῶν κρατικῶν φόρων.

καράβια παραμελήθηκαν και το πολεμικό ναυτικό σιγά-σιγά εγκαταλείφθηκε. Η ασφάλεια του Βυζαντίου αλλά και η διακίνηση των προϊόντων ανατέθηκε με συνθήκη στους Βενετούς, στους οποίους δόθηκαν πολλά εμπορικά προνόμια.

Οι ενέργειες αυτές, αντί να βελτιώσουν τα έσοδα του κράτους, τα μείωσαν ακόμη περισσότερο. Οι ταπεινωτικές συνθήκες παραχώρησης προνομίων σε ξένους οδήγησαν το Βυζάντιο σε εξάρτηση από τις ναυτικές πόλεις της Ιταλίας και σε αδυναμία να αντιμετωπίσει τους νέους εχθρούς που απειλούσαν και παραβίαζαν τα σύνορά του.

- Ποια είναι τα εσωτερικά προβλήματα του Βυζαντίου;
- Ποιες ήταν οι συνέπειες της κατάργησης του νόμου του «αλληλέγγυου»;

2. Τα βυζαντινά καράβια σταμάτησαν το εμπόριο, μετά την παραχώρηση προνομίων στους Βενετούς.
(Μικρογραφία, Πατριαρχική βιβλιοθήκη Ιεροσολύμων)

3. Τα στρατιωτικά κτήματα των Βυζαντινών

Οι στρατιώτες διέθεταν κτηματική περιουσία, που είτε την αγόραζαν μόνοι τους είτε τους την παραχωρούσε το κράτος, με αντάλλαγμα τη στρατιωτική υπηρεσία και τη φύλαξη της περιοχής που ανήκαν τα κτήματα. Ο θεσμός αυτός βοήθησε την πολεμική ισχύ του κράτους, αλλά από το τέλος του 10ου αιώνα καταργείται. Από εδώ και στο εξής το Βυζάντιο βρίσκεται αναγκασμένο να στηριχτεί σε ξένα μισθοφορικά στρατεύματα. Κι αυτός είναι ένας από τους λόγους που θα το οδηγήσουν στην παρακμή του.

Will Durant, *Παγκόσμιος Ιστορία τον Πολιτισμού*

4. Ο μητροπολίτης της Αθήνας γράφει στην Πόλη:

«Εσείς, τρυφεροί της Κωνσταντινουπόλεως πολίτες, δε νοιάζεστε για ό,τι συμβαίνει έξω από τις πύλες των τειχών της πόλης σας. Ουδέποτε επισκεφθήκατε τις μακρινές επαρχίες και τις γειτονικές πόλεις να τους διδάξετε ευνομία. Μένετε στην πόλη σας και φροντίζετε την καλοπέρασή σας. Σ' αυτές στέλνετε μόνο τους φορολόγους με δόντια θηρίων. Κι ερημώνονται τα χωριά και οι πόλεις της υπαίθρου από αυτούς κι από άλλους εχθρούς».

Μιχαήλ Χωνιάτης (Μητροπολίτης Αθηνών)

4.α. Βυζαντινός φορολόγος εισπράττει χρήματα από
τους οφειλότες.
(Μικρογραφία από βυζαντινό χειρόγραφο,
Ι.Μ. Αγ. Αικατερίνης, Σινά)

29. Νέοι εχθροί εμφανίζονται και αποσπούν εδάφη από την αυτοκρατορία

Οι Σελτζούκοι Τούρκοι και οι Νορμανδοί απειλούν την αυτοκρατορία και την Πόλη. Η Ανατολική και η Δυτική εκκλησία χωρίζονται οριστικά . Ο Αλέξιος Α΄ ο Κομνηνός απομακρύνει τους Νορμανδούς.

Στα μέσα του 11ου αιώνα τις ανατολικές περιοχές της αυτοκράτορας απειλούσαν οι Σελτζούκοι Τούρκοι. Ήταν λαός ασιατικής καταγωγής και πολλοί απ' αυτούς υπηρετούσαν ως μισθοφόροι κοντά στους Άραβες, από τους οποίους πήραν και τη μουσουλμανική θρησκεία. Με αρχηγό τους τον Άλπ-Αρσλάν πέρασαν τα σχεδόν αφύλακτα βυζαντινά σύνορα, κατάκτησαν τις ανατολικές επαρχίες της Αρμενίας και της Καππαδοκίας και έφτασαν ως την Καισάρεια. Τελικός στόχος τους όμως ήταν η Κωνσταντινούπολη.

Το 1068 αυτοκράτορας του Βυζαντίου έγινε ο Ρωμανός Δ΄, ο Διογένης.

Καταγόταν από την Καππαδοκία και διακρινόταν για το ήθος και τη γενναιότητά του. Παρά τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε, οργάνωσε ένα αξιόμαχο εκστρατευτικό σώμα και, οδηγώντας το ο ίδιος, έσπευσε να αντιμετωπίσει τους Σελτζούκους.

1. Ρωμανός Δ΄ Διογένης

Στη μάχη του Ματζικέρτ όμως (1071) ο στρατός του Ρωμανού έπαθε μεγάλη καταστροφή και ο ίδιος πιάστηκε αιχμάλωτος από τους Τούρκους. Έτσι ανεμπόδιστοι τώρα οι Σελτζούκοι, κατέλαβαν ολόκληρη σχεδόν τη Μικρά Ασία και απέκοψαν τους δρόμους των Βυζαντινών για την Ανατολή.

Δέκα χρόνια μετά τη μάχη του Ματζικέρτ, το 1081, αυτοκράτορας του Βυζαντίου ανέλαβε ο Αλέξιος Α΄, ο Κομνηνός, ο οποίος προσπάθησε να οργανώσει το κράτος και να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο των Σελτζούκων. Την ίδια περίπου εποχή όμως εμφανίστηκε στη Δύση ένας άλλος λαός, οι Νορμανδοί, οι οποίοι διακρίνονταν για τις ναυτικές τους ικανότητες. Αυτοί κατέβηκαν από τη Σκανδιναβία και τη Βόρεια Ευρώπη και ακολουθώντας το ρεύμα των ποταμών, έφτασαν ως τη Μεσόγειο.

Εκμεταλλευόμενοι τα εσωτερικά προβλήματα των Βυζαντινών και τις συγκρούσεις τους με τους Σελτζούκους Τούρκους, κατάκτησαν χωρίς δυσκολία τα βυζαντινά εδάφη της Νότιας Ιταλίας. Στη συνέχεια πέρασαν στη Βαλκανική κατέλαβαν το Δυρράχιο και, ακολουθώντας την Εγνατία οδό, βάδισαν κατά της Θεσσαλονίκης και της Κωνσταντινούπολης. Μια άλλη ναυτική ομάδα τους κινήθηκε προς την Πελοπόννησο και λεηλάτησε τα παράλιά της.

Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α' τότε ζήτησε βοήθεια από τους Βενετούς, δίνοντας τους ως αντάλλαγμα εμπορικά προνόμια στη Μεσόγειο και στα βυζαντινά λιμάνια. Στην Κωνσταντινούπολη τους επέτρεψε να εγκατασταθούν έξω από τα τείχη, στην έξοδο του Κεράτιου, στο Γαλατά και να δημιουργήσουν εκεί δική τους εμπορική συνοικία, χωρίς να πληρώνουν φόρους. Οι Βενετοί ανταποκρίθηκαν πρόθυμα στην πρότασή του. Βοήθησαν τους Βυζαντινούς στη θάλασσα και από κοινού κατάφεραν να νικήσουν τους Νορμανδούς και να τους απομακρύνουν από τα Βαλκάνια.

- Ποια προβλήματα αντιμετώπιζαν οι Βυζαντινοί τον 11ο αιώνα;
- Τι ανάγκασε τον Αλέξιο τον Α΄ τον Κομνηνό να παραχωρήσει εμπορικά προνόμια στους Βενετούς;

2. Οι Τούρκοι και οι Νορμανδοί απειλούν την αυτοκρατορία από την Ανατολή και τη Δύση.

- . . . Το Βυζαντινό κράτος στις αρχές του 10ου αιώνα.
 Το Βυζαντινό κράτος ύστερα από τις επιθέσεις των Νορμανδών και των Σελτζούκων
 Νορμανδοί
 Σελτζούκοι Τούρκοι

3. Βενετοί έμποροι στο λιμάνι του Γαλατά
(Μικρογραφία χειρογράφου, Εθνική
Βιβλιοθήκη, Παρίσι).

4. Τσάμικος

Στα κακοτράχαλα τα βουνά,
με το σουραύλι και το ζουρνά,
πάνω στην πέτρα την αγιασμένη,
χορεύουν τώρα τρεις αντρειωμένοι.

*Ο Νικηφόρος κι ο Διγενής
κι ο γιος της Άννας της Κομνηνής.*

Δική τους είναι μια φλούδα γης,
μα εσύ, Χριστέ μου, τους ευλογείς
για να γλιτώσουν αυτή τη φλούδα,
απ' το τσακάλι και την αρκούδα.

*Δες πως χορεύει ο Νικηταράς
κι αηδόνι γίνεται ο ταμπουράς!*

Από την Ήπειρο στο Μοριά
κι απ' το σκοτάδι στην λευτεριά.
Το πανηγύρι κρατάει χρόνια,
στα μαρμαρένια του Χάρου αλώνια

*Κριτής κι αφέντης είν' ο θεός
και δραγουμάνος του ο λαός.*

Στίχοι: Νίκου Γκάτσου
Μουσική : Μάνου Χατζιδάκι

5. Ο Αλπ Αρσλάν τιμά τον αιχμάλωτο Ρωμανό Δ΄

Ο αρχηγός των Σελτζούκων Τούρκων Αλπ Αρσλάν, μετά τη μάχη του Ματζικέρτ φέρθηκε στον αιχμάλωτο αυτοκράτορα Ρωμανό Δ΄ με την καλοσύνη που μόνον οι γενναίοι διαθέτουν. Τον κάλεσε στο γεύμα και του είπε: «Μη φοβάσαι, δε θα πάθεις κανένα κακό. Θα τιμηθείς όπως αξίζει στη βασιλική σου μεγαλειότητα. Γιατί πιστεύω πως είναι ανόητος ο άνθρωπος εκείνος που δε συλλογίζεται ότι η τύχη μεταβάλλεται και δε σέβεται τις συμφορές των άλλων».

Και, τηρώντας το λόγο του, τον ελευθέρωσε μαζί με τους άνδρες της φρουράς του και υπέγραψε συνθήκη ειρήνης μαζί του.

Μ. Ψελλός, Χρονογραφία

6. Η Άννα Κομνηνή

Ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός, όταν γύρισε στο παλάτι από τους πολέμους του με τους Νορμανδούς, ήταν κατάκοπος και εξαντλημένος. Μετά από τρεις ημέρες δέχτηκε το καλύτερο δώρο που μπορούσε να του χαρίσει η γυναίκα του Ειρήνη. Ένα όμορφο κοριτσάκι. Ο Αλέξιος σήκωσε τα μάτια του στο ουρανό και αναφώνησε:

- Ευχαριστώ, Κύριε. Αν δεν έρθει ξοπίσω της γιος, αυτή θα είναι διάδοχός μου, αυτή θα στηρίξει το θρόνο μου. Μέσα στην κούνια τής φόρεσαν το αυτοκρατορικό διάδημα και την αρραβώνιασαν με το δεκάχρονο Κωνσταντίνο Δούκα, γιο του εκθρονισμένου αυτοκράτορα Μ. Δούκα.

Σοφία Παπαδάκη, *Ιστορίες από το Βυζάντιο*

30α. Η τέταρτη σταυροφορία και η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους

Οι σταυροφόροι βοηθούμενοι από τους Βενετούς καταλαμβάνουν την Πόλη. Πολλοί Έλληνες αναγκάζονται να φύγουν και να ιδρύσουν τέσσερα νέα κράτη με σκοπό να ξαναπάρουν την Κωνσταντινούπολη.

Ανάμεσα στις περιοχές που κατέλαβαν οι Σελτζούκοι ήταν και τα Ιεροσόλυμα, η ιερή πόλη που έζησε και δίδαξε ο Χριστός. Μετά από αυτό οι χριστιανοί προσκυνητές δεν μπορούσαν να επισκέπτονται ακίνδυνα τους αγίους τόπους και όσοι τόλμησαν να το κάνουν συνελήφθησαν, ληστεύτηκαν και βασανίστηκαν.

Οι Βυζαντινοί δεν μπορούσαν να δώσουν μόνοι τους λύση στο πρόβλημα αυτό. Γι' αυτό ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α', ο Κομνηνός, παρά το σχίσμα που είχε προηγηθεί(1), ζήτησε βοήθεια από τον Πάπα της Ρώμης και τους χριστιανούς της Δύσης. Ο Πάπας δέχτηκε με προθυμία την πρόταση αυτή γιατί του έδινε την ευκαιρία να παρεμβαίνει στα πράγματα της ανατολικής εκκλησίας.

Γι' αυτό παρακίνησε και τους χριστιανούς άρχοντες των κρατών της Δύσης και των πόλεων της Ιταλίας να βοηθήσουν όλοι την προσπάθεια απελευθέρωσης των Αγίων Τόπων. Αυτοί όμως, αντί να στείλουν βοήθεια στους βυζαντινούς, οργάνωσαν μόνοι τους τέσσερις εκστρατείες που τις ονόμασαν σταυροφορίες. Σκοπός τους ήταν να νικήσουν τους Σελτζούκους και να κρατήσουν δικά τους όσα μέρη ελευθερώσουν.

---

(1). Οι αντιθέσεις ανάμεσα στην Ανατολική και τη Δυτική εκκλησία οδήγησαν το 1054 σε οριστική διακοπή των σχέσεων μεταξύ τους, η οποία ονομάστηκε σχίσμα.

1. Το συμβούλιο διακυβέρνησης της Βενετίας
(Μικρογραφία χειρογράφου, Μουσείο Conté)

2. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους
(Μικρογραφία χειρογράφου, Παρίσι, Βιβλιοθήκη Αρσενάλ, 15ος αι.)

Στην τέταρτη σταυροφορία, οι σταυροφόροι(2) συγκεντρώθηκαν στη Βενετία. Απόφασή τους ήταν να περνούν με πλοία στην Αίγυπτο και μετά να κατευθυνθούν στην Αγία Πόλη, τα Ιεροσόλυμα. Οι Βενετοί διέθεσαν τα καράβια τους μαζί με τα πληρώματά τους. Ως αντάλλαγμα θα έπαιρναν τα μισά από τα εδάφη και τα λάφυρα που θα κατακτούσαν.

Λίγο πριν την αναχώρηση του στόλου παρουσιάστηκε στους Βενετούς ο εκθρονισμένος αυτοκράτορας του Βυζαντίου Αλέξιος Άγγελος και ζήτησε τη βοήθειά τους για να ξαναπάρει το θρόνο, τάζοντάς τους πολλά χρήματα και δώρα. Οι Βενετοί δέχτηκαν την πρόταση του και ο ναύαρχός τους, αντί να κατευθυνθεί στην Αίγυπτο, οδήγησε τους σταυροφόρους στην Κωνσταντινούπολη και ζήτησε από αυτούς να την καταλάβουν.

---

(2). Σταυροφόροι: Ονομάστηκαν έτσι από το σταυρό που όλοι έφεραν στο χιτώνα τους.

Η απόρθητη ως τότε βασιλεύουσα έπεσε στα χέρα των σταυροφόρων. Χάθηκαν πολλές ανθρώπινες ζωές. Επί τρεις ημέρες οι κατακτητές λεηλατούσαν, κατέστρεφαν και έκαιγαν την ανυπεράσπιστη Πόλη. Δε σεβάστηκαν ούτε τα ιερά μνημεία, ούτε τις εκκλησίες, ούτε τα μοναστήρια. Το πιο φρικτό έγκλημά τους όμως ήταν η λεηλασία και η απογύμνωση της Αγίας Σοφίας από τα ιερά της σκεύη.

■ Ποιος ήταν ο σκοπός των σταυροφόρων της 4ης σταυροφορίας στην αρχή και γιατί άλλαξε στη συνέχεια;

■ Πώς αντιμετώπισαν οι χριστιανοί σταυροφόροι την Κωνσταντινούπολη;

3. Η Βασιλεύουσα

Ο Γάλλος ιστορικός Βελλεαρδουίνος, που ακολουθούσε τη Σταυροφορία γράφει: «Όταν αντικρίσαμε την Κωνσταντινούπολη, δεν μπορούσαμε να πιστέψουμε ότι υπάρχει άλλη τόσο πλούσια πόλη παρόμοια με αυτή. Τα ψηλά τείχη, οι πλούσιοι πύργοι, τα ανάκτορα και οι μεγάλες εκκλησίες, που ήταν τόσες πολλές ώστε κανείς δεν μπορεί να πιστέψει πως τις είδε όλες. Κανένας από μας δεν ήταν τόσο σκληρός, ώστε να μην αισθανθεί το δέρμα του να ανατριχιάζει. Γιατί ποτέ άλλος λαός, από την απαρχή του κόσμου, δεν ανέλαβε μια τόσο μεγάλη επιχείρηση όσο εκείνη της δικής μας επίθεσης».

Will Durant, *Παγκόσμια Ιστορία Πολιτισμού*

4. Θρήνος για τη χαμένη Πόλη

«Ω πόλη, βασίλισσα των πόλεων, ποιος είναι εκείνος που μας παίρνει από σένα, όπως τα παιδιά από την αγαπημένη τους μητέρα; Τι θα γίνουμε; Πού θα πάμε; Ποια παρηγοριά θα βρούμε, γυμνοί καθώς είμαστε, όπως ήρθαμε στον κόσμο, και άστεγοι σαν τα πουλιά;».

Νικήτας Χωνιάτης (βυζαντινός χρονογράφος)

5. Εκδικητής

«Την άπαρτη πόλη μας ξένου πόδι την πάτησε. Εννιακοσίων χρόνων ένδοξη ζωή έσβησε. Φράγκοι, Βενετσιάνοι και Γερμανοί χύνονται απάνω της αχόρταγα. Με το σταυρό συντρίβουν το σταυρό μας, με τη θρησκεία τους πελεκούν τη θρησκεία μας.

Γαλέρες φεύγουν και γαλέρες έρχονται. Παίρνουν τα πλούτη μας, τη δόξα μας, τα ιερά μας. Αλλού τα πάνε στη Δύση, να ημερέψουν και κείνης τους λαούς, να δοξάσουν κείνης τα χώματα. Η Βενετία τα δέχεται περίχαρη, στολίζεται και καμαρώνει. Στήνει στις πλατείες της τ' άλογα τα' ανεμπόδιστα, του ακράτητου λαού συμβολική παράσταση».(3)

Ανδρέας Καρκαβίτσας, *Λόγια της πλώρης* (1899).

6. Πολύτιμο δισκοπότηρο από την Αγία Σοφία. Μεταφέρθηκε κι αυτό στη Βενετία.

(3). Μιλά για τα άλογα του Λυσίππου, στα οποία αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο 10, σελ. 35.

30β. Τα ελληνικά κράτη μετά την άλωση της Πόλης

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους (1204) δημιουργήθηκαν από βυζαντινούς άρχοντες τέσσερα μικρά ελληνικά κράτη, με σκοπό να απελευθερώσουν τη σκλαβωμένη πρωτεύουσα:

1. Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας

Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Θεόδωρος Λάσκαρης και ο Πατριάρχης, μετά την άλωση της Πόλης, κατέφυγαν στη Νίκαια της Μικράς Ασίας(1) και ανασύνταξαν εκεί την εξόριστη βυζαντινή αυτοκρατορία.

Αυτή φιλοξενούσε τώρα τον αυτοκρατορικό αετό και μάλιστα δικέφαλο, με το ένα κεφάλι να κοιτάζει την Ανατολή και το άλλο τη χαμένη Κωνσταντινούπολη.

Κάνοντας διπλό αγώνα, κατά των Τούρκων και των Φράγκων, ο Λάσκαρης και οι διάδοχοί του Παλαιολόγοι κατάφεραν να διατηρήσουν τη νέα

«αυτοκρατορία» επί 57 χρόνια

και από εκεί να απελευθερώσουν την Πόλη (1261).

Η ιστορία της αυτοκρατορίας της Νίκαιας είναι «η ιστορία της Πόλης χωρίς την Πόλη».

1. Ο δικέφαλος αετός έγινε το σύμβολο της εξόριστης αυτοκρατορίας.

---

(1). Νίκαια: Πόλη κοντά στην ασιατική πλευρά της Προποντίδας, που απέχει 160 χιλ. από την Κωνσταντινούπολη. Ο αυτοκράτορας δηλαδή κατέφυγε στην κοντινότερη μεγάλη πόλη.

2. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας

Ιδρυτές της ήταν οι Κομνηνοί. Πρωτεύουσά της είχε την Τραπεζούντα του Εύξεινου Πόντου. Η θέση και η μεγάλη απόστασή της από τα άλλα ελληνικά κράτη δεν τη βοήθησε να συνεργαστεί μαζί τους. Οι ιδρυτές και οι διάδοχοί τους, αγωνίστηκαν μόνοι, ανάμεσα σε πολλούς εχθρικούς λαούς, την οργάνωσαν οικονομικά και στρατιωτικά και κατάφεραν να την κρατήσουν ελεύθερη 257 χρόνια.

Στο διάστημα αυτό, αλλά και στα χρόνια της τουρκοκρατίας που ακολούθησαν, η Τραπεζούντα ήταν το χριστιανικό κέντρο των γύρω από τον Εύξεινο Πόντο ελληνικών πόλεων. Σ' αυτή έχει τις ρίζες του ο ποντιακός ελληνισμός και γι' αυτή μιλούν ακόμη οι παραδόσεις, οι χοροί και τα τραγούδια των Ποντίων.

2. Πόντιοι χορευτές και λυράρης

3. Ο ναός της Αγίας Σοφίας στην Τραπεζούντα. Οι ιδρυτές του νέου κρατιδίου μετέφεραν εδώ τις μνήμες και το όνομα της Μεγάλης Εκκλησίας.

3. Το Δεσποτάτο(2) της Ηπείρου

Το ίδρυσε στην Ήπειρο ο δεσπότης Μιχαήλ Α' Άγγελος με πρωτεύουσά του την Άρτα. Με τον καιρό αύξησε την επικράτειά του σε όλη τη δυτική Ελλάδα και τη Μακεδονία. Η πιο σημαντική στιγμή της ιστορίας του όμως ήταν η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, της δεύτερης σημαντικής πόλης της Αυτοκρατορίας, από τους Λατίνους, είκοσι χρόνια μετά την άλωσή της (1224).

4. Στην Παναγία την Παρηγορίτισσα αφιέρωσαν τη Μητρόπολή τους, στην Άρτα, οι ιδρυτές του Δεσποτάτου της Ηπείρου.

4. Το Δεσποτάτο του Μιστρά

Το ίδρυσαν πολύ αργότερα οι Παλαιολόγοι σε οχυρωμένη από τους Φράγκους θέση, κοντά στη Σπάρτη. Το μικρό, στο ξεκίνημά του, Δεσποτάτο απλώθηκε σιγά-σιγά και, αφαιρώντας εδάφη από τους Φράγκους, έφτασε ως τον Ισθμό της Κορίνθου. Το Δεσποτάτο γνώρισε μεγάλη ακμή στα γράμματα και τις τέχνες. Εδώ έζησε και δίδαξε ο σοφός Γεώργιος Πλήθων-Γεμιστός. Εδώ στέφθηκε ο τελευταίος

---

(1). Δεσποτάτο: Πριγκιπάτο, δεσπότης: ηγεμόνας

αυτοκράτορας του Βυζαντίου Κωνσταντίνος Παλαιολόγος.

Τα κάστρα, τα παλάτια και οι εκκλησίες του σώζονται ως σήμερα και δίνουν ανάγλυφη την εικόνα της βυζαντινής αυτής πολιτείας.

5. Ο Μιστράς όπως σώζεται σήμερα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ 2ου ΤΟΜΟΥ

Δ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

17. Οι γείτονες των Βυζαντινών	7
18. Οι Πέρσες και οι Άβαροι συμμαχούν εναντίον του Βυζαντίου	12
19. Οι Βυζαντινοί και οι Άραβες	18
20. Η φύλαξη των ανατολικών συνόρων και οι Ακρίτες.....	24
21. Το Βυζάντιο εκχριστιανίζει τους Σλάβους	29
22. Φιλικές σχέσεις και συγκρούσεις με τους Βουλγάρους και τους Ρώσους.....	33

Ε. Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

23. Η νομοθεσία και η διοίκηση εκσυγχρονίζονται	40
24. Η κρίση της εικονομαχίας διχάζει τους Βυζαντινούς.....	44
25. Η ανάπτυξη των γραμμάτων και η μελέτη των Ελλήνων κλασικών	48
26. Η καθημερινή ζωή των Βυζαντινών στην ύπαιθρο	52
27. Το Βυζάντιο φτάνει στο απόγειο της ακμής του	57

ΣΤ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΠΑΡΑΚΜΑΖΕΙ ΚΑΙ ΥΠΟΚΥΠΤΕΙ ΣΕ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ

28. Το κράτος αντιμετωπίζει μεγάλα εσωτερικά προβλήματα	65
29. Νέοι εχθροί εμφανίζονται και αποσπούν εδάφη από την αυτοκρατορία	70
30. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους.....	76

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.